Леся Українка

Збірник

…АННЯ ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ 1946

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

Леся Українка

До 75-річчя з дня народження

Збірник

ВИДАННЯ ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ 1946

Відповідальний редактор
професор Р. М. Волков

М. ВОЗНЯК

дійсний член Академії Наук УРСР

НА КРИЛАХ ТВОРЧОСТІ

(До 75-річчя з дня народження Лесі Українки)

Більшовицька „Рабочая Правда" висловилась ось як у серпні 1913 р. з приводу смерті Лесі Українки: „Стоячи близько до визвольного громадського руху взагалі і пролетарського зокрема, Леся Українка віддавала йому всі сили, сіяла розумне, добре, вічне. Нам треба сказати їй спасибі і читати її твори... Леся Українка померла, але її бадьорі твори довго будитимуть нас до роботи — боротьби. Добра, вічна пам'ять письменниці — другові робітників".

Своє коротке вступне слово, сказане на засіданні Українського Наукового Товариства в Києві, що було присвячене пам'яті Лесі Українки, головний редактор „Літературно-наукового вісника", в якому появилися найцінніші перли творчості Лесі Українки, розпочав згадкою про безмірно тяжкі втрати в тодішньому часі. На протязі одного року після творця нашої музики, Миколи Лисенка, відійшов від нас майстер нашої белетристики, Михайло Коцюбинський, а за ним — „поет, що виніс нашу поезію на висоту вселюдських символів, вічних проблем світового життя". Кожна з цих утрат була незмірно болюча, бо перетинала нескінчену ще їх творчість, але Лисенко й Коцюбинський бодай встигли виявити свій творчий зміст, а в Лесі Українки „творчість була перервана, коли вона, очевидно, тільки підіймалася до верхів своїх". В останньому п'ятиріччі почався той „величезний, нестримний поступ її, якийсь титанічний хід по велетенських уступах, не рушених ніякою людською ногою, де кожний крок, кожний твір означав нову стадію, відкривав перед очима громадянства нашого все нові перспективи мислі, все нові обрії образів". Леся Українка переводила переживання людини своєї переломної доби „на

ґрунт вічних вселюдських змагань, уясняла в їх світлі і зв'язувала з одвічними переживаннями людськості. Наше громадянство не встигло йти за цим захоплюючим, бурним потоком натхнення, цією блискучою панорамою образів, що розверталася перед ним; цей високий рівень ідей, на який вела творчість покійної, був незвичайний для його ширших кругів. В інших обставинах, ніж ми живемо, її твори переходили б в вибрані круги світової інтелігенції, знаходили б тут тонких цінителів і адептів. Маємо таке враження, що ще кілька кроків далі — і покійниця сказала б світовій літературі слово, котре зісталося б у ній вічним. Смерть перервала цю путь у вселюдські простори. Але для нашого письменства і те, що вона встигла дати, зістається вічним даром, новою стадією розвою, історичним моментом в нашім культурнім, національнім поступі. Вічна подяка, вічна пошана належить його творцеві".

Співробітник Лесі Українки в перекладах поезій Гейне на українську мову, Максим Славинський, закінчив її некролог у „Вестнике Европы" тим, що вона вмерла з формулою на вустах: „homo homini res sacra" — „людина для людини це святість" і що надрукований тоді „Адвокат Мартіан" „говорить про те, як багато невиспіваних пісень забрала вона в могилу з собою..."

Леся Українка народилася 25 лютого 1871 р. в Зв'ягелі на Волині. Саме її походження сприяло надзвичайно тому, щоб вона стала українською письменницею. Її батько, Петро Косач, університетський товариш Михайла Драгоманова, працівник у недільних школах і член київської старої громади, був митцем іронії і сарказму. Її мати, Ольга, сестра Драгоманова, українська письменниця, відома під псевдонімом Олени Пчілки. Батьки не шкодували жодного видатку на освіту дочки Лариси, а великий і благодійний вплив на її освіту мав її дядько, Михайло Драгоманов. Не без ваги на її літературному шляху були і тісні зв'язки Косачів із сім'ями Лисенків і Старицьких. Псевдонім „Леся Українка" піддала мати, якій у першій мірі треба завдячувати, що з її дочки стала українська письменниця.

Життєвий героїзм Лесі Українки гідний подиву. Ще в її дитинстві тяжка хвороба почала свою руйнацьку роботу над її організмом і від дитинства гаслом її життя стало: „Убий — не здамся". Усе життя письменниці — це безперервний ланцюг страждань і болів: туберкульоз у руці на початку 80 років, у нозі в середині 90 років, сухоти легенів, які придбала 1901 р. в Менську, пильнуючи вмираючого близького приятеля, Сергія Мержинського, нарешті туберкульоз нирок у 1907 р. зневолювали її декілька разів поїхати

в Крим, в 1891 р. — до Відня, в 1899 р. піддатись операції у Берліні, проживати в 1901 р. в Буркуті, дві зими 1901-2 й 1902-3 р.р. в Сан-Ремо на італійській Рів'єрі, потім дві зими в Тбілісі, їхати 1909 р. на операцію до Берліна, якої не відважилися робити хірурги, раджучи Єгипет, де прожила Леся в Гелуані, недалеко від Каїра, три зими: 1909-10, 1910-11 і 1912-13 р.р. Як у минулих роках підтримували її слабе здоров'я місцевості під південним сонцем: Балаклава, Ялта, Телав у Кахетії, Хоні в Імеретії, Кутаїс, так закінчила життя в кавказькій кліматичній станції Сурамі 1 серпня 1913 року.

Леся Українка почала й закінчила свою творчість народною піснею. Народні мелодії з голосу Лесі Українки записав, упорядкував і видав Климент Квітка. Своє видання попередив Квітка такою передмовою:

„Ці пісні переймала Леся Українка найбільше від люду свого рідного і коханого волинського краю в дитячі літа і в ранній молодості. Деякі з них Леся знала від своєї матері. Олена Пчілка з любов'ю переносила в родинне життя кращі мелодії, які находила в народі.

„Частина мелодій була списана мною з голосу Лесі 1899 і 1900 р. в Гадячому і в Києві, а частина 1907 і 1908 р.р. в Балаклаві і Ялті. Деякі тексти записала Леся і її брат Михайло Косач коло 1890 р. безпосередньо від волинських селянок і селян, але більшу часть Леся держала в пам'яті ввесь свій вік і продиктувала мені в кінці мая і початку червня 1913 року в Кутаїсі.

„Зовсім малою, либонь п'ятилітньою дитиною, запам'ятала Леся деякі весняні танкові пісні, тут уміщені, і то був несвідомий початок її чинності. За складанням сього збірника застала її остання смертельна стадія її хвороби. Вона диктувала ці тексти ще кілька днів після того, як покинула від знесилення свою останню повість „Екбаль-Ганем“. Отож її життєва праця, почавшися з народної пісні і відбігши потім дуже далеко, скінчилася народною піснею“.

Життя Лесі Українки в дитинстві у волинському селі прив'язало її до рідного грунту, дало їй глибоке знання української мови й народного життя, напоїло її поезією народної міфології, яку вона оживила в своїй „Лісовій пісні“, з одного боку, а з другого — піддало їй симпатії до трудящих, збільшені пізніше освітою і товариськими впливами, зокрема близького її приятеля-марксиста, Сергія Мержинського. В 1902 р. вона надрукувала у львівському соціал-демократичному тижневику „Воля“ і окремо переклад: „Хто з чого живе“? Шимона Дікштейна й задумувала додати до свого перекладу такий додаток:

„Певна річ, що своє власне діло треба вміти самим уряджувати, але щоб у м і т и, то треба перше навчитися.

„Скажете, може: як же його навчитися визволитись від неволі, коли від неї ще ніхто не визволився?

„Так, справді, ще ніхто не визволився від неволі д о к і н ц я, але початок такого визволення ми вже бачимо по різних сторонах... А почали там робітники визволятись тим способом, що стали єднатись у громадки й товариства добре впорядковані (в організації, як їх називають по-книжному). До речі, завжди знаходились тямущі та освічені люди, прихильні до робітницької справи, що роз'ясняли робітникам і книжками і живим словом, як треба боронитись від ворогів та яким способом краще поєднатись межи собою. З таких людей найбільше вславився Карл Маркс, німецький учений, та його учень і товариш, теж німець, Фрідріх Енгельс, що багато навчали робітників словом та понаписували книжки, де зовсім інакше викладена політична економія, ніж вона викладалась до того часу, і де проведені думки подібні до тих, що тут у сій книжечці, тільки достойніше доведені та ученіше вимовлені. Обидва ці вчені (тепер уже померші) багато прислужились до того, що в Німеччині та і скрізь по інших сторонах позаводились великі робітницькі товариства для оборони від всякого здирства та неволі, через те пам'ять Маркса та Енгельса у великій шані серед всіх робітників свідомих свого стану.

„Свідомий свого стану робітник це такий робітник, що тямить своє право і не надіється ні на кого, окрім себе та своїх товаришів, таких самих, як і він робітників. (До робітників належать і ті, що роблять письменну працю, коли тільки вони не запродують свого сумління багачам, а тримаються купи з робітниками, як трималися Маркс, Енгельс і багато інших, хоч і вихованих по панських школах, письменних людей). Свідомі свого стану робітники не повинні вважати на те, хто з них до якої віри чи народу належить (робітник німець, наприклад, не повинен вважати себе ліпшим від поляка, москаль від українця і т. д.), а повинні триматися спільно, одностайно, бо у всіх у них один ворог — стан багачів, капіталістів, що користає з робітницької праці. Тим-то повинні бути для кожного робітника святими ці слова: р о б і т н и к и з у с і х к р а ї н, є д н а й т е с ь! Бо тільки тоді робітницька воля стане міцно, коли вона по всіх краях буде однакова, коли ніхто не могтиме прийти збоку і зруйнувати її“.

Далі Леся Українка вчила, як організуватися робітникам, щоб постала робітнича партія, і в справі міжнародної робітничої партії писала:

„Нехай кожна громадка чи гурт вибирає виборних до товариства краєвого, а серед тих виборних певне знайдуться люди, що знають інші мови, окрім своєї, та тямлять чужі звичаї, то ті люди виїздитимуть на збори, де поєднаються з такими самими виборними від чужоземних робітницьких товариств, і таким способом повстане всесвітня партія, зложена з краєвих партій різних сторін, і в тій великій партії не має якесь одно більше краєве товариство утискати інші, менші, як то робиться межи багачами в їх „державах“, а всі мають бути межи собою, як рівний з рівним, вільний з вільним, бо коли робітники будуть неволити один одного, то поки світа сонця — не визволяться з неволі.

„Все оце, що тут говориться, не пусті мрії, бо так уже робиться по світі. По всіх державах робітники закладають громадки, гурти і товариства, навіть і в російській державі вони є, тільки не по всіх краях їх однаково, найбільше їх в Польщі, є чимало й на Україні, та до них належать більше або не українці, або такі, що не тямлять себе українцями (чи, як москалі кажуть, „малоросами“), але вже й українці починають ворушитись — воно ж таки й час! — і хутко в російській державі ставатимуть до гурту так, як уже стають галицькі русини (а то все один народ, що українці), що вже пристають до спілки з іншими товариствами, як рівний з рівним, вільний з вільним, не перевертаючись на чужонародний стрій та й не ворогуючи з робітниками інших народів“.

Далі спинилась Леся Українка на окремих умовах робітничих організацій в колишній царській імперії й відповідала на закид, що в Росії не давали й десятьом робітникам зібратися на раду, то звідки візьмуться робітничі організації, ось як:

„Колись так самісінько було й по всіх інших державах, та потім стало інакше, і там товариства і все інше не з неба впали, а здобули їх собі люди, чи просьбою, чи грозьбою (більше грозьбою, ніж просьбою), чи умовою, чи зброєю, як де трапилось. Отак же буде і в нас, коли ми схочемо.

„Десь же беруться й тепер ці робітницькі гурти в російській державі, що ми спогадували. Нехай тимчасом вони собі збираються і крадькома, — перше будуть тайно, а потім буде явно; буде явно тоді, коли настане слушний час, а той слушний час настане тоді, коли робітники тямитимуть себе, і своє право, і свою єдність, і свою силу, — той слушний час не за горами, коли ми поможемо йому прийти.

„А щоб слушний час настав для повного визволення всіх робітників з неволі:

„Робітники всіх країн, єднайтесь! Єднай-

тесь, як вільний з вільним, рівний з рівним.
Чия правда, того буде й сила!“

Уже в 1879 р. Іван Франко, відповідаючи в „Житі і Слові“ в статті „Коли не по конях, то хоч по оглоблях“ на статтю Лесі Українки „Не так тії вороги, як добрії люди“, зарахував її до групи „тих українських радикалів, що признавали себе в першій лінії соціалістами, а тільки в другій українцями“. Дещо до світогляду Лесі Українки принесла також її полеміка з Миколою Ганкевичем, окремі зерна її світогляду можна визбирати з її листування, з якого, на жаль, мало що досіль опубліковано, й нарешті з її творів: публіцистичних, критичних, белетристичних, поезій і драматичних поем. Її художня творчість і стаття про утопію в белетристиці свідчать, що її соціалізм не був утопічний.

З низки статей Лесі Українки, друкованих у петербурзькому марксистському журналі „Жизнь“, можемо зробити висновок що Леся Українка гостро заперечувала традицію зводити художню літературу до знаряддя просвіти чи до етнографічних описів, а так само засуджувала теорію мистецтва для мистецтва. Поєднуючи в літературі художню правду й красу, вона розуміла літературу як одну з форм класової боротьби. Заперечуючи публіцистичність у літературі, Леся Українка визнавала необхідність її прогресивної ідейності. Художній стиль твору становлять його зміст і форма, які брала Леся Українка як неподільну єдність. Природних явищ — літературних впливів вона не змішувала з запозиченнями або наслідуваннями й пояснювала їх соціальною близькістю двох письменників чи двох епох. І літературний стиль вважала за соціально обумовлений. Ставлячися негативно до старого романтизму й гостро засуджуючи натуралізм, вона вважала за потрібне з романтизму й реалізму брати самі здорові і життєздатні риси для пізніших стилів, з яких найближчим був їй неоромантизм, що являв собою протест проти буржуазного міщанства.

Велику частину свого дитинства хвора Леся Українка пролежала в ліжку. Позбавлена звичайних дитячих радощів, вона дуже рано заглибилася в себе, сконцентрувала свою увагу на внутрішніх переживаннях і ця рання свідомість і самозаглиблення уже тоді знайшли вихід у поетичній творчості. Тринадцятилітня дівчина почала писати вірші. Один із них: „Ні волі, ні долі у мене нема, зісталася тільки надія сама“ написала вона під враженням, як її тітку, сестру її батька, засилали на Сибір. Від ранньої молодості злилось її життя тісно з її творчістю, її життя і її творчість стали свого роду синонімами. Дуже допомагало її творчості знання мов, до яких мала великий талант, а саме, крім слов'янських, вона

добре володіла німецькою, французькою, італійською й англійською мовами, знала також іспанську мову.

Тому не диво, що на творчість Лесі Українки мала вплив не тільки передова література російського народу, але й західноевропейська література. Але вплив не був ніяким запозиченням з західноевропейської творчості, бо Леся Українка брала якусь думку чи рису з неї, з теми, з сюжету, але сприймала по-своєму, нерідко даючи від себе щось зовсім протилежне. Тому й такі впливи не перешкоджали Лесиній творчості бути цілком оригінальною і в українській літературі і у відношенні до західноевропейської літератури.

Художній прозі Лесі Українки завдячує українська література низку високопоетичних оповідань із цілою галереєю дуже живо, яскраво та правдиво змальованих жіночих постатей, і драму: „Блакитна троянда". Між белетристичними писаннями Лесі Українки маємо цінний художній відгук на російсько-японську війну під заголовком „Примари" й такі зразки художньої досконалості, як „Помилка" з підзаголовком „Думки арештованого", взята з життя революціонерів, „Розмова" й недокінчене оповідання „Екбаль-Ганем".

Все-таки головна сила, яка висунула Лесю Українку на перше місце в українській літературі між сучасними їй поетами й поставила її обік Тараса Шевченка, це її віршова поетична творчість. Саме своєю першорядною особистою і громадською ліричною творчістю вибилась Леся Українка на перше місце обік Шевченка, як і своїм характером і розумінням своєї місії, як поетеси, стала другим після Шевченка монолітом між українськими письменниками.

Лірика Лесі Українки наскрізь бойова. Малюючи сумний і невідрадний політичний стан свого часу, вона рада була стати особисто до бою з ворогом, хоча хвороба зробила її безсильною, вона бажала, щоб бодай її слово було твердою крицею і ранило ворога. „Слово авторки справді робиться грімке і гостре, як сталь", — стверджував Іван Франко в своїй студії „Леся Українка" в 1898 р. Уже в 1891 р. Франко зарахував Лесю Українку до талановитих і роботящих поетів, рік пізніше він висунув її збірник поезій „На крилах пісень", виданням якого займався, на чоло всього літературного дорібку того року, а в 1898 р. надрукував у липневій книзі „Літературно-наукового вісника" згадану студію про Лесю Українку. Студія Франка — це шедевр між його критичними працями й найцінніша праця про Лесю Українку за її життя і після її смерті.

Починаючи свою студію, Франко писав, що Леся Українка щойно закінчила першу добу свого розвитку, що її талант тільки що отрясся з повивачів несамостійності, уперше

широко і сміло розмахнув крилами до власного льоту, тільки що показав себе в повній силі й показав нам, чого ми можемо ждати в майбутньому від цієї письменниці. Може було б і краще, — продовжував Франко, — підождати, поки письменниця зачеркне свою власну лінію на нашій літературній ниві. „Та на лихо, — читаємо далі, — умови нашої літературної праці такі важкі, а особисті відносини авторки зложились так сумно, що ми ледве чи дождемося від Лесі Українки всього того, що вона могла б дати нашому письменству. Розуміється, ми гаряче бажаємо, щоб вона дала якнайбільше; кожний новий твір, який в останніх часах виходить спід її пера, збагачує наше письменство новою перлиною". Свою студією про Лесю Українку бажав Франко словом щирого признання і заохоти для поетеси підтримати її на її важкому шляху.

У своїй студії Франко не покривав вад перших поетичних спроб Лесі Українки, навпаки, осуджував їх гостро, правильно міркуючи, що талант тієї міри не потребує поблажливості. Він з задоволенням відмітив, що в циклі ліричних і описових віршів 1888 р. під заголовком „Подорож до моря" перший раз в поезії Лесі Українки відізвалася соціальна нота. В 1888 р. дійшла поетеса в деяких своїх віршах до повного мистецтва. Стверджуючи це, Франко пояснив так: „Нема сумніву, що це було здобутком дуже інтенсивної духовної праці над власною освітою, над опануванням мови і віршової техніки, та певна річ, що й само життя й посторонні впливи сильно гнали її вперед".

Франкові присвятила Леся Українка прекрасний цикл „Сльози — перли", де підняла „важке голосіння вже не над своєю долею, не над долею якогось героя або примхуватого артиста, але над цілим рідним краєм, над тим народом забитим в кайдани". Саме з приводу цього циклу написав Франко слова, які так часто повторювали за ним: „Від часу Шевченкового „Поховайте та вставайте, кайдани порвіте" Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як із уст цієї слабосильної, хворої дівчини. Правда, українські епігони Шевченка не раз „рвали кайдани", віщували „волю", але це звичайно були фрази, було пережовування не так думок, як поетичних зворотів і образів великого кобзаря. Леся Українка не силкується на Шевченків пафос, не пережовує його термінології; у неї є свій пафос, своє власне слово. Коли в „Русалці" вона стоїть під впливом Шевченкового романтизму, то тут вона давно отряслася від нього, не потребує зичити ні від кого поетичного апарату, бо сама має що сказати читачам, у самої наболіло на

душі чимало, у самої поетичне слово доспіло і сиплеться мов золота пшениця“.

Франко вважав „Давню казку“ Лесі Українки за одну з найкращих і найхарктерніших окрас нашої нової літератури. Він цілком згоджувався з її думкою, що поезія для маси робочого народа — потіха в горі, спочинок по праці, для кожного чоловіка природний вираз розбудженого чуття і вищих змагань, для всієї громади — заохота в боротьбі і докір усякій нікчемності; для пригноблених вона гарячий поклик до бою за волю і людські права, а для кривдників — грізний месник. Все і всюди поезія — слуга життьових потреб, слуга того вищого ідейного порядку, що веде людей до поступу, до поправи їх долі“. Найвищої сили й гідності доходить поезія тільки тоді, „коли робиться виразом життя і боротьби найширших народних мас і заразом бойовим окликом за найвищі людські і громадські ідеали— свободу, рівність і братерство всіх людей“. В „Давній казці“ виявила поетеса заразом гумор, невідлучну прикмету правдивого таланту.

Зацитувавши різке, мужнє прокляття, яким кінчається вірш „Мрії“ з 1897 р., Франко висловив таку рефлексію: „Ще раз повторяю: читаючи м'які та рознервовані, або холодно резонерські писання сучасних молодих українців мужчин і порівнюючи їх з тими бадьорими, сильними та свіжими, а при тім такими простими, такими щирими словами Лесі Українки, мимоволі думаєш, що ця хвора слабосила дівчина — трохи чи не одинокий мужчина на всю новочасну соборну Україну“. Висловивши своє найповніше признання і подив для пізніших творів Лесі Українки, Франко ствердив „Україна, на наш погляд, нині не має поета, щоб міг силою і різносторонністю свого таланту зрівнятись з Лесею Українкою“.

В формі передмови до ряду перекладів Ружени Єссенської з віршів Лесі Українки надрукована коротенька статейка Франка про Лесю Українку в січневому зшитку празького „Slovanskoro Přehled-у“ за 1900 рік. В 1899 р. вийшли у Львові її „Думи і мрії“. Про них і висловився Франко, що „від часів Шевченкового „Кобзаря“ Україна не видила кращої збірки поезій“. Тут Франко підкреслив, що „головною її силою є лірика і малюнки сцен і ситуацій, які випливають з ліричного настрою. Тут кожне її слово має силу і пластику, а кожна строфа — це мистецьке ступенювання поетичного шляху. Лесі Українці чужі всі формальні штучки, декадентські переборщування; вона вміє обмежуватися у своїх засобах, уміє простими словами викликати глибоке враження. В деяких своїх найкращих поезіях вона навіть відкидає риму, відкидає

всякі поетичні прикраси, бо її серце надто переповнене почуттям, і вона знає, що це почуття само додає сили і найпростішому слову“.

І в своїх березневих доповідях для інтелігенції в Перемишлі 1901 р., виданих пізніше окремо під заголовком „Молода Україна“,Франко підніс сильний, наскрізь мужній талант Лесі Українки, не позбавлений жіночої грації і ніжності. Хоч поетеса — мистець у повному значенні цього слова, але вона „не сторонить від сучасного руху, живе його інтересами, гаряче відчуває його болі і завсіди вміє знайти сильний, пластичний вислів для свого чуття“. Майстерну форму своїх творів поетеса завжди вміє заповнити інтенсивно відчутим змістом. „Її поезія, — писав тут Франко, — то вогнисте оскарження того дикого гніву самоволі, під яким стогне Україна“.

На жаль, не відомі листи Франка до Лесі Українки, що певне докинули б ще дещо до його оцінки творчості поетеси. З друкованих оцінок Франка знаємо, що в Лесі Українки він бачив наскрізь ліричний талант. З приводу невідомої нам замітки Франка в листі вона писала 27 січня 1903 року „Та вже хоч гніваймось, хоч ні на себе, що не вміємо терпіти мовчки, „як мужеві пристало“, але такий вже фатум над поетами, що м у с я т ь гукати на майданах і „прорицати аки одержими“ в той час, коли б хотіли в землю увійти від туги і замовкнути навіки. Ви он кажете, що в моїй „Одежимій“ епічний тон не витриманий, що н а в і т ь і вона лірична. Діло сьогодня пішло на щирість, то признаюся Вам, що я її в таку ніч писала, після якої — певне буду довго жити, коли вже тоді жива осталась. І навіть писала, не перетравивши туги, а в самому її апогею. Якби мене хто спитав, як я з того всього жива вийшла, то я б теж могла відповісти: „J'eu ai fait une drame...“ (я зробила драму). Отже і надо мною фатум. То досить страшний фатум, бо він зміняє діла — в слова! Коли моя Одержима розбила голову слузі синедріона, так за те у всіх моїх знайомих голови і досі цілі, та певне й будуть цілі наскільки то від мене залежить. Зате, правда, наші слова стають нашими ділами і судять нас люди „по ділах наших“, а над ким того фатума нема, той базікає собі, скільки схоче, і ніхто з нього нічого не питає. І думається мені: коли такий наш фатум неминучий, то даремне й тікати від нього, а хто не хоче коритись, нехай осідлає того фатума, замість Пегаса, та й їде, куда сам схоче. А зрештою, не мені Вас учити, як маєте з тим фатумом поводитись, бо чи ж не Ви самі сказали про поетів: „най будуть щирі, щирі, щирі! “ — От тут весь закон і пророки!“.

В останній декаді своєї творчості не мала Леся Українка ні такого порадника, який був для неї її дядько, Михайло Драгоманов, до своєї смерти в 1895 р., ні такого критика, як був Франко. На брак критиків не раз нарікала Леся Українка в своєму листуванні. Дня 28 вересня 1909 р. вона писала до Надії Кибальчички-Козловської: „Критика наша, правда, дуже відстала, та це тому, що взагалі в межах „російської культури“ людей літературно освічених дуже мало, а для критика не досить таланту і громадянських цнот, тільки треба конечне спеціальної освіти, інакше вийде — єфремовщина, або хоткевичівщина. Не подумайте, що це я вже так холодно-розважно „ставлюся до того, що в нас „закони пишуть“ такі критики, як... „passons les noms (пропустім імення)!“, що в нас автори діляться на „старих і молодших“, неначе в школі, що в нас часто переймають „останній крик моди“, не знаючи не раз ще й a b c, — все це мене дуже болить, але поки шо я не маю змоги про це говорити публічно так, як вважаю, що слід би поговорити, а збільшувати собою число „легкої кавалерії“ не хочу“.

У Лесі Українки був дуже розвинений критичний талант і він багато сприяв тому, що поетеса йшла по щораз вищих щаблях своєї творчості, даючи такі класичні поеми, як узяте з життя засланця-революціонера Павла Грабовського „Одно слово“, далі „Віла-посестра“, „Ізольда Білорука“ й надрукований у збірнику на сорокліття праці Франка „Триптих“ і низка класичних драматичних поем: „У пущі“, згадана вже „Одержима“, „Вавілонський полон“, „На руїнах“, свідоцтво високого творчого підйому „Касандра“, далі „Три хвилини“, „Айша та Мохаммед“, драма „Руфіні Прісцілла“, що коштувала поетесі надзвичайно багато праці і з цензурних причин „повискубувана“ пішла до друку, „У катакомбах“, „На полі крові“, „Йоганна, жінка Хусова“, „Бояриня“, „Лісова пісня,“ „Адвокат Мартіан“, „Камінний Господар“ і „Оргія“. Виблискуючи загостреним діалогом, драматичні поеми поетеси мають замало фізичного руху, це більше блискучі розмови, пересипані дотепами, афоризмами й несподіваними зворотами. Є декілька винятків, з них найбільший „Лісова пісня“ — найкращий шедевр із творчості Лесі Українки, написаний в Кутаїсі в чотири дні, після чого автор ще три дні перероблювала та скорочувала її, в липні 1911 року.

Є відомості, що Леся Українка все своє життя мріяла написати драму на сюжет Бондарівни і завжди відкладала її з уваги на недостатнє, на її думку, своє знання давнього міщанського побуту. Від дядька зацікавилася історичною постаттю нашого минулого, старим кошовим запорізьким

Костем Гордієнком. Кажуть, що вона зверталася за вказівками і літературою до одного з найвизначніших істориків-спеціалістів, знавців побуту, але не отримала від нього ні літератури, ні вказівок.

Перед смертю задумувала поетеса написати глибоко автобіографічну драматичну поему. Великий грецький учений Теокріт в Олександрії вірить у кінцеву перемогу науки. Але в його добі християнський фанатизм нищить великі наукові цінності тільки за те, що вони поганські. Заарештовують філософа й має бути трус в його бібліотеці. Тоді Теокрітові підлітки, хлопець і дівчина, вибирають уночі щонайцінніші для майбутнього манускрипти з бібліотеки й таємно закопують їх за городом у пісок пустині. Сходить сонце. Діти стають на коліна та звертаються до нього: „Геліосе! рятуй наші скарби! Тобі і золотій пустині доручаємо їх!“

За радянської влади перший раз вийшли збірні видання творів Лесі Українки, зразу семитомне, потім дванадцятитомне, а з приводу теперішнього ювілею поетеси ухвалено видати її твори в 1946—1948 р.р. в п'ятнадцятьох томах. Ніякі доповіді не заступлять ознайомлення з самою творчістю геніальної поетеси. Співає вона про любов до природи, до матері-землі, народу й вітчизни, про наш обов'язок перед ними, закликає вона до боротьби за волю народу й особисту, закликає вона нас до непогамованого змагання за здійснення загальнолюдських ідеалів на землі.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА
НАРОДНІ ПІСНІ ДО ТАНЦЮ

(тексти й мелодії з долученням листів Л. Українки і вступною статтею Ф. М. Колесси).

НАРОДНІ ПІСНІ ДО ТАНЦЮ (ІЗ НОТАМИ) З ГОЛОСУ ІВАНА ФРАНКА ТА ЛАРІСИ КОСАЧ — СПИСАВ К. КВІТКА

Цей збірничок зберігається в рукописному відділі бібліотеки АН УРСР у Львові серед рукописів Лесі Українки, які передала бібліотеці б. Наукового Товариства ім. Шевченка сестра письменниці — Олена Косач-Кривенюк, виїжджаючи в 1913 р. до Праги. На цей рукопис звернула мою увагу др. Марія Д. Деркач, як на дуже цінний матеріал, який запропонувала видати у зв'язку з 75-річним ювілеєм з дня народження Лесі Українки.

Всі мелодії збірки списав відомий український музиколог Климент Вас. Квітка — а саме 4 галицькі пісні (чч. 2. 3. 4. 5) з голосу Івана Франка, коли в 1901 р. перебував разом із ним та Лесею Українкою в Буркуті на Гуцульщині; решта пісень цієї збірки — це все волинські пісні, списані Квіткою зі співу самої ж Лесі Українки, що запам'ятала їх ще з часів ранньої молодості, проживаючи в селі Колодяжному коло Ковеля на Волині.

Про час складання збірки свідчить лист Лесі Українки до Івана Франка від 15. IX 1904 року, який зберігається також в архіві бібліотеки АН у Львові.

Додержуємося порядку пісень, визначеного самою Лесею Українкою при кінці збірки і її ж правопису. Порядкуючи свою збірку, Леся Українка старається зводити докупи пісні, що підходять під одну мелодію, наприклад, пісні коломийкового складу — з ритмічною схемою (4+4+6) чч. 8—17; сюди підходять також пісні чч. 25 і 34.

Інші пісні збірки — це по своїй віршовій та мелодичній формі переважно козачки або шумки, що визначаються віршовим розміром (4+4) на переміну з (4+3).

Переважну частину пісень цієї збірки знаходимо вже в виданні з 1917 р. „Народні мелодії з голосу Лесі Українки записав і упорядив Климент Квітка“; там творят вони окремий розділ „Пісні до танцю“, чч. 178-206.

Та це видання, що появилося літографією, не друком, мабуть у дуже обмеженому накладі, стало під теперішню пору бібліографічною рідкістю; до того ж немає там пісень, списаних із голосу Івана Франка та ще деяких інших жартівливих пісень, які містяться у збірничку Лесі Українки, готовленому до друку в1904 році. Тому вважаю за потрібне видати повністю цей збірничок, цінний не тільки задля пісенного матеріалу з Волині, такого близького нам, галичанам, але й через те, що він засвідчує про фольклористичні зацікавлення письменниці та її захоплення творами української народної поезії й музики.

У свойому виданні з 1917 р. Кл. Квітка подає перелік текстових і мелодичних паралелів до пісень, записаних із голосу Лесі Українки, перелік такий докладний і сумлінний, що не потребує ніяких доповнень і тому в нашому виданні вдовольняємося тільки вказівками на згадане видання К. Квітки.

Львів, 21. III. 1946 року.

ФІЛАРЕТ М. КОЛЕССА
дійсний член Академії Наук УРСР

Тексти пісень

* * *

1.* Ви, музики, грайте
а ви, люде, чуйте, —
старі — мах
по домах!
молоді, танцюйте!

К. Квітка: Народні мелодії з голосу Лесі Українки, ч. 178.

* * *

Н 2.* На городі біла глина,
стоїть козак, як калина — ой, ой, ой!

Ой копаю білу глину,
на козака оком кину — ой, ой, ой!

Ой копаю, в купу горну,
на козака оком моргну — ой, ой, ой!

Коби борзо** до суботи,
прийде козак на зальоти — ой, ой, ой!

Ой матуню, не гай мене,
за козака віддай мене — ой, ой, ой!***

К. Квітка: укр. народні мелодії 1922. ч. 529.

* * *

Н 3.* Ой на горі лен поламався,
а за мене дяк женихався.

---

* До номерів пісень, означених зіркою, тут і надалі долучено мелодії.

** Скоро.

*** Ця пісня і пісні №№ 3, 4 і 5 з Галичини, списані з голосу Івана Франка; решта пісень з села Колодяжного (коло Ковеля, на Волині) списані з голосу Ларіси Косач (Л. У.).

Або мене січте, рубайте,
або мене за дячка дайте!

Бо у дячка ручки біленькі,
щонеділі книші тепленькі,

Щонеділі провідної
та для мене молодої.

К. Квітка. Укр. народ. мел. 1922, ч. 530.

* * *

Н 4.* На воді човен вихитується,
козак дівчини випитується:
„Ой чи не ти то гребелькою йшла,
ой чи не ти то хусточку найшла"?

„Ой я то, я то гребелькою йшла
ой я то, я то хусточку найшла.
Найшла хусточку знакомитую,
червоним шовком перешитую".

К. Квітка. Укр. народ. мел. 1922, ч. 532.

Н 5.* **САБАДАШКА**

Сабадашко моя,
ой а де ж ти була?
— З паничем
під корчем
підвечіркувала.

К. Квітка. Укр. народ. мелод. 1922, ч. 531.

* * *

6.* Ой летіла зозуленька, куючи, куючи,
надибала Василечка, оручи, оручи: —

Ой, сину Василино, чи ореш,
чи ти сієш пшениченьку, чи овес?

Ой що ж тобі, зозуленько, до мене?
посіяв я пшениченьку для себе.

К. Квітка. Народні мелодії з голосу Л. Українки, ч. 179.

* * *

7. На той самий голос:

Ой чия ти, дівчинонько, чия ти, чия ти?
Чи ти вийдеш на вулицю гуляти, гуляти?

— Не питайся, козаченьку, чия я, —
Як ти вийдеш на вулицю, вийду я.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 179.

* * *

8.* Коло гаю похожаю, в гаю не буваю,
а я свою дівчиноньку по голосу знаю.

Ой як вона заговорить, як у дзвін задзвонить,
ой як вона заспіває, село розлягає.

Ой як вона заспіває, село розлягає,
ой як вона засміється, душа радується.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Лесі Українки, ч. 180.

* * *

9. Коло гаю похожаю, коло ліщиноньки;
чи хто бачив, чи не бачив меї дівчиноньки?

Чи хто бачив, чи не бачив, нічого питати,
Сідай, сідай на коника тай поїдь шукати.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 180.

* * *

10. Що вже ходив, то вже ходив, то вже доходився,
коли б мені кінь вороний, то б я оженився.

Коли б мені кінь вороний, сіделечко маю,
поїхав би на Вкраїну, там дівчину знаю.

Одну знаю на Вкраїні, другу на Волині,
розкраяли мені серце на дві половині.

А котру я вірне люблю, не скажу нікому,
бо то люде порозносять, як вітер солому.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л.Українки, ч. 180.

(Всі пісні від № 8 до № 17 можна співати однаково або на той голос, що „Коло гаю похожаю", або на той голос, що „Ой рикнула коровиця", або на той, що „Чиї пчоли по діброві".) Зауваження Лесі Українки.

* * *

11.* Ой рикнула коровиця турського заводу,
не дивуйте, гарні хлопці, на мою уроду.

Ой не ходи коло води, шудратий* Мартине,
не грай, не грай в сопілочку, нехай вона згине.

Ой бо тая сопілочка тоненько заводить,
не одную дівчиноньку й а з розуму зводить.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 181.

* * *

12. Ой не ходи коло води, шудратий Мартине
та не бери багатої, нехай вона згине.

Багатая губатая ще й до того пишна,
убогая хорошая, як у саду вишня.

Багатая губатая губи надимає,
Убогая хорошая сорочки не має.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 181.

* * *

13. Чиї пчоли по діброві, мої по цвіточку
а хто любить далекую, а я сусідочку.

Що до тої далекої треба коні бистрі,
а до мої близенької перелази низькі.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 182.

* * *

14. Чиї пчоли по діброві, мої по цвіточку
а хто любить далекую, а я сусідочку.

Ой рикнула коровиця турського заводу.
не дивуйте, гарні хлопці, на мою уроду.

Погоріли болота, зосталися купи:
женітеся**, парубочки, аби не рекрути***.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 181.

---

* Кучерявий (пояснення Л. У.). Шудра — наложница, незаконная жена (словарь Б. Гринченко) *Ф. К.*

** Мабуть, замість „женилися б“ *(Ф. К.)*.

*** Ця строфа в рукописі закреслена.

* * *

15. Коб не гори високії та не перелази,
то бігав би до дівчини на день по три рази.

Ķ. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 181.

* * *

16. Чи то, тату, тую брати, що воли—корови,
чи то, тату, тую брати, що чорнії брови?

— Не питайся, мій синочку, чи вона багачка,
тілько ходи, людей питай, яка з неї швачка.

Не питайся, мій синочку, чи головка гладка,
тілько ходи, людей питай, чи метена хатка.

Не питайся, мій синочку, брівок на шнурочку,
тілько ходи, людей питай, чи спряде сорочку.

Не питайся, мій синочку, яка там на вроду,
тілько ходи, людей питай, чи чесного роду.

Ķ. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 181.

* * *

17. Широкиї шаравари
сліди замітають,
три шеляги у кишені
тай ті заважають.

Один шеляг на танець,
другий на горілку,
а за третій куплю меду,
почастую дівку.

Ķ. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 181.

* * *

18.* На городі калюжа,
лежить мила недужа,
як музики зачує,
цілу нічку танцює.

Ķ. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 183.

* * *

19. Чорна хмара, — дощ буде;
мій миленький пріч іде.
Ой дощику, виймися,
мій миленький, вернися.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 183.

* * *

20. На городі терниця,
чогось мила сердиться,
ой сердиться щей дуже,
я на неї байдуже.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 183.

Ой кажуть люде,
що я упилася,
а я в свого миленького
галява вдалася*.

* * *

21.* Ой кажуть люде,
що я не хороша,
а я в свого миленького,
як червона рожа.

Ой кажуть люде,
що я недоросла,
а я в свого миленького,
як у бору сосна.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 184.

* * *

22.* Казав єси: „люблю, люблю,
черевички тобі куплю".
Тепер мені довелося,
що ти брешеш, а я боса. двічі

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 185.

---

* Цю строфу в рукописі закреслено.

* * *

23.* Ой мій чоловік
на Волощину втік,
а я ціпа продала
та музики найняла. двічі

Ви музики мої,
ви заграйте мені,
бо я бідна вдова,
чоловіка нема.

Ой сама я, сама,
чоловіка нема,
а свекрухи не боюся,
бо не мати моя.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 186.

* * *

24.* На городі квітки в'ються,
а за мене хлопці б'ються.
Ой гоя, гоя, гоя,
головонько бідна моя. двічі.

Не бийтеся, нема за що,
хоч я гарна, так ледащо,
Ой гоя, гоя, гоя,
головонько бідна моя. двічі

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 187.

* * *

25.* Бодай же ти, дівчинонько,
хиріла, боліла,
що ти моїх винних яблук
за літечко ззіла.

— Ой ти, дурний, купував,
я, розумна, брала,
тепер зима, яблук нема,
любити не стала.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 188.

* * *

26.* Ой гуляла дівчинонька,
ой гуляла вельми,
зачиняла гуляннячко
дубовими дверми.

Ой гуляла, ой гуляла,
її мати не впиняла,
упинили малі діти,
мусить вдома сидіти.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 189.

27*. **ГРЕЧКА.**

Ой посіяв козак гречку
на дубові, на вершечку.

Сам п'ю, сам гуляю,
сам стелюся, сам лягаю

Схватилася шура-бура,
козакові гречку здула.

Сам п'ю, сам гуляю,
сам стелюся, сам лягаю.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 190.

* * *

28. Ой не ходи, козаченьку, до мене,
бо не любить моя мати тебе.
Моїй мамі то шевці, то кравці,
щоб пошили черевички дочці.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 191.

(Під мелодію ч. 30 *Ф. К.)*

* * *

29. Коли б мені ступка та жорна,
коли б мені жінка моторна,

то б я її цілував, милував,
а до печі куховарку найняв,

а до хати заміталочку,
до дитини колихалочку,

а сам би я по водицю ходив,
свою милу за рученьку водив.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 192.

(Під мелодію ч. 30 Ф. К.).

* * *

30.* Роспоровся черевик у мене,
нагнівався чоловік на мене.
Коли б мені ступка та жорна,
коли б мені жінка моторна.

Роспоровся черевик у мене,
нагнівався чоловік на мене.
Я ж думала, за сто миль забіжить,
оглянуся, аж за мною біжить.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 191.

* * *

31. Ой ти, тату, меї мами не займай,
наша мати господинька — ай, ай, ай!

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 191.

* * *

32.* Сяк-так, до вечера буду жить,
а ввечері мій миленький прибіжить.

Прибігає мій миленький уночі,
а я лежу, молодая, на печі.

— Ой чого ти, моя мила, так лежиш?
— Ой чого ти на вулицю не біжиш?

„Якби мені такі-сякі шкарбунці,
не сиділа ж би я вдома на печі“.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 193.

* * *

33.* Ой ти мене, вражий сину, не займай,
ой ти мені догануньки не давай.

Дала ж мені моя мати догану,
породила нехорошу, погану.

Ой хоч же я нехороша на виду,
буде з мене господинька до ладу.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 194.

* * *

34.* Ой ти знав,
нащо брав
міщаночку з міста,
я не їла
і не буду
гречаного тіста.

Ой ти знав,
нащо брав
мене невеличку,
мене мати
годувала,
як перепеличку.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 195.

* * *

35.* Ой іду, йду, йду
до коршмоньки пити,
а за мною чоловік,
хоче мене бити.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 196.

* * *

36. Ой іду, йду, йду,
як сокілка по льоду,
вражі люде зглядаються,
що я босая* йду...

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 197.

---

* Варіант — п'яная.

* * *

37. Чого сидиш, надулася?
чому в кожух не вдяглася?
— Бодай тобі так був дух, } двічі.
як у мене є кожух.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 198.

* * *

38. На березу дуб похилився,
на багату чорт задивився,

на вбогую добрії люде,
з убогої господинька буде.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 199.

* * *

39.* А до мене Яків приходив,
коробочку раків приносив,

а я тиї раки забрала,
а Якова з хати прогнала:

„Іди, іди, Якове, з хати,
бо на печі батько та мати,

а в запічку дядькові діти,
нігде тебе, Якове, діти“.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 199.

* * *

40.* Катерина і Василь
сварилися за кисіль.

Ой Василю, Василю, } тричі
не їж мого кисілю.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 200.

* * *

41.* На вулиці скрипка грає,
мене мати не пускає.

Сердиться і лиха,
не бачила жениха.

На вулиці скрипка, бас,
пусти, мамцю, хоч на час.

Сердиться і лиха
не бачила жениха.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 201.

* * *

42.* Тут моя кума була,
тут моя люба була,
тут вона вертілася,
чорт знає, де ділася.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 202.

* * *

43.* Гарненька молодичка,
гарненько подивиться,
гарненько сама ходить,
а ще гарній мужа водить.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 203.

* * *

44.* Ой випити, то то я,
закусити, то то я.
Що суботи до роботи,
то неволя моя.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 205.

* * *

45.* Прийди, прийди, мій хороший,
скинь чоботи, прийди босий,
щоб підківки не брязчали,
щоб собаки не брехали.*

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 204.

---

* В рукописі справлено із первісного „гарчали“

* * *

46.* Ой то ж мені догодило,
що прядиво не вродило,
а ні прясти, а ні ткати,
тільки собі погуляти.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 204.

* * *

47.* Козаченьку чорновусий,
чого в тебе жупан кусий.

— Вражі дівки підпоїли,
жупан мені підкроїли.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 204.

* * *

48.* Ой ти, Гандзю милостива,
чим ти брови намастила?

— Намастила купервасом,
щоб ходили хлопці часом.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 204.

* * *

49.* Ти паробок, я паробок,
ходім бадва* на заробок,
заробимо корець жита,
буде для нас і для жида.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 204.

* * *

50.* Дай же, Боже, в добрий час,
як у людей, так і в нас,
і в добрую годину,
звеселити родину.

K. Lipinski. Muzyka do pieśni... ludu galicyjskiego zebranych przez Wacława z Oleska. 1833 r. 20.

* Обидва

* * *

51.* Погуляймо, братиця,
бо не хутко трапиться,
погуляймо, господине,
нехай наша журба згине.

Ой чи згине, чи не згине,
погуляймо, господине,
погуляймо раз і два,
чи далеко до Різдва?

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 204.

* * *

52.* Ой нащо нам музики,
як в нас свої язики?
Я заграю, поскачу,
і нікому не плачу.

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 204.

* * *

53.* Пішла я вальця,
збила я пальця,
от тобі валець,
крівавий палець.*

К. Квітка. Народ. мел. з голосу Л. Українки, ч. 206.

Ой пила, пила,
чіпця згубила,
прийшла до дому,
мужа набила.

Ой іди, мужу,
чіпця шукати,
не знайдеш чіпця,
не йди до хати.

---

* Цю строфу тексту в рукописі закреслено. Закреслено й заголовок „Валець".

Пішов до коршми —
добридень, люде!
Хто чіпця знайде,
перейма буде.

Перейма буде
кварта горілки,
хто чіпця знайде
моєї жінки.

54.* ПОЛЬКА.

Біда польку спокусила,
пішла полька за русина.
Русин каже: ходім жати, —
полька каже: хочу спати.
Русин каже: ходім в поле,
полька каже: колька коле.

Головацький. Народ. пісні II, 478. ч. 14.

Порядкуючи збірку, Леся Українка старається зводити докупи пісні, що підходять під одну мелодію, наприклад, пісні коломийкового складу (чч. 8-17), козачки-шумки (чч. 28-30, 45-49, 51-52).

Додержуємося порядку поданого при кінці рукописного зшитку.

ПОРЯДОК

1. *Ви, музики, грайте*
2. *На городі біла глина*
3. *Ой на горі лен поламався*
4. *На воді човен вихитується*
5. *Сабадашка*
6. *Ой летіла зозуленька*
7. Ой чия ти, дівчино
8. *Коло гаю похожаю* в гаю не буваю
9. *Коло гаю похожаю,* коло ліщиноньки
10. Шо вже ходив, то вже ходив
11. *Ой рикнула коровиця*
12. Ой не ходи коло води
13. Чиї пчоли по діброві
14. *Чиї пчоли по діброві*
15. Коб не гори високії
16. Чи то, тату, тую брати
17. Широкиї шаровари
18. На городі калюжа
19. Чорна хмара — дощ буде
20. На городі терниця
21. *Ой кажуть люди, що я нехороша*
22. *Казав єси: люблю, люблю*
23. *Ой мій чоловік*
24. *На городі квітки в'ються*
25. *Бодай же ти, дівчинонько*
26. *Ой гуляла дівчинонька*
27. *Гречка*
28. Ой не ходи, козаченьку, до мене
29. Коли б мені ступка та жорна
30. Роспоровся черевик у мене
31. Ой ти тату
32. *Сяк-так до вечера буду жить*

Мелодії

1. ВИ, МУЗИКИ, ГРАЙТЕ.

2. НА ГОРОДІ БІЛА ГЛИНА

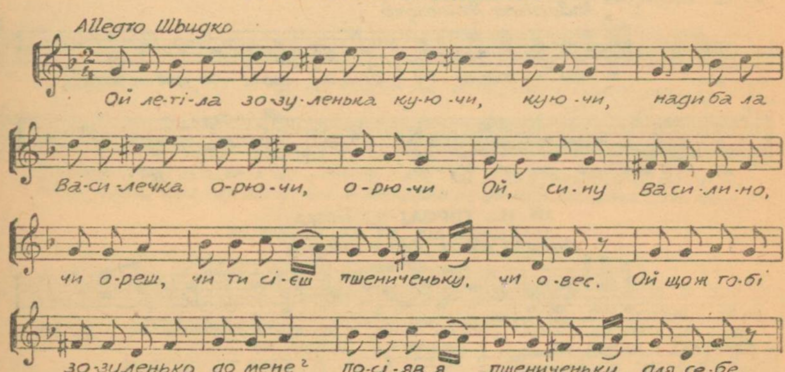
3. ОЙ НА ГОРІ ЛЕН ПОЛОМАВСЯ.

4. НА ВОДІ ЧОВЕН ВИХИТУЄТЬСЯ.

6. ОЙ ЛЕТІЛА ЗОЗУЛЕНЬКА.

5. САБАДАШКА.

8. КОЛО ГАЮ ПОХОЖАЮ.

11. ОЙ РИКНУЛА КОРОВИЦЯ.

14. ЧИЇ ПЧОЛИ ПО ДІБРОВІ.

18. НА ГОРОДІ КАЛЮЖА.

21. ОЙ КАЖУТЬ ЛЮДЕ, ЩО Я УПИЛАСЯ.

22. КАЗАВ ЄСИ: „ЛЮБЛЮ, ЛЮБЛЮ...“

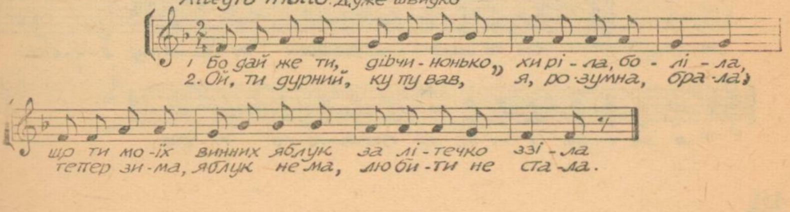
24. НА ГОРОДІ КВІТКИ В'ЮТЬСЯ.

23. ОЙ МІЙ ЧОЛОВІК НА ВОЛОЩИНУ ВТІК.

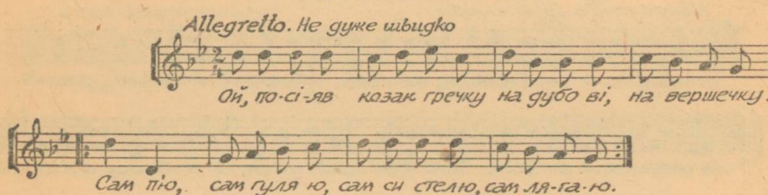
25. БОДАЙ ЖЕ ТИ, ДІВЧИНОНЬКО.

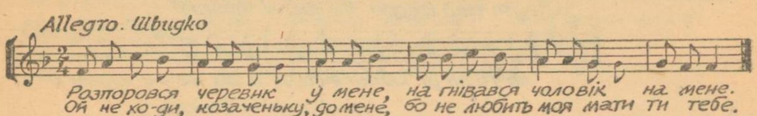
26. ОЙ ГУЛЯЛА ДІВЧИНОЧКА.

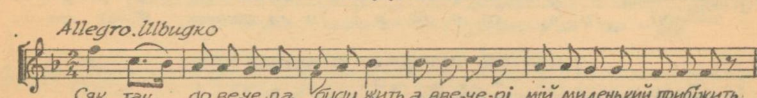
27. ГРЕЧКА.

30. РОСПОРОВСЯ ЧЕРЕВИК.

32. СЯК ТАК ДО ВЕЧЕРА.

33. ОЙ ТИ МЕНЕ ВРАЖИЙ СИНУ.

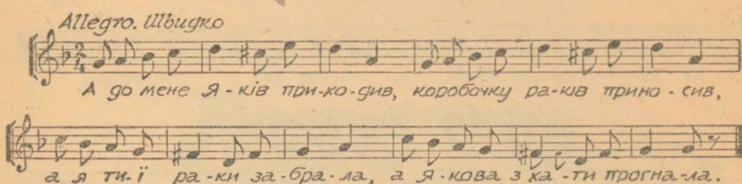
34. ОЙ ТИ ЗНАВ НАЩО БРАВ.

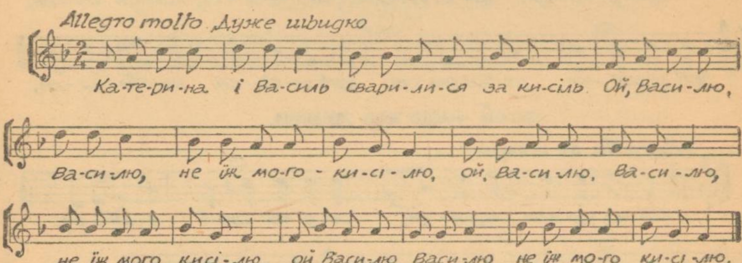
35. ОЙ ІДУ, ЙДУ, ЙДУ ДО КОРШОМКИ.

39. А ДО МЕНЕ ЯКІВ ПРИХОДИВ.

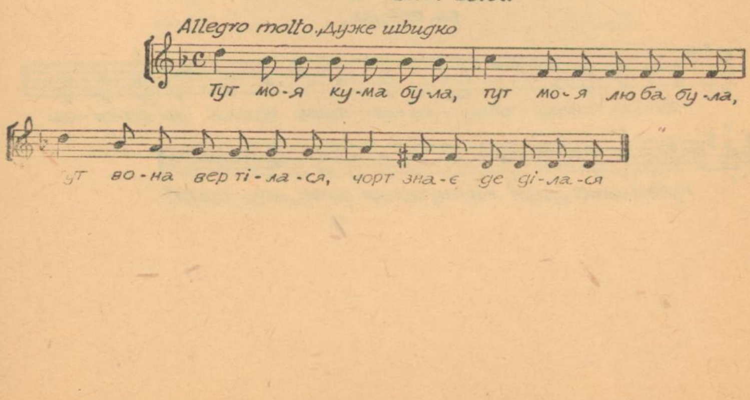
40. КАТЕРИНА І ВАСИЛЬ

41. НА ВУЛИЦІ СКРИПКА ГРАЄ.

42. ТУТ МОЯ КУМА БУЛА.

43. ГАРНЕНЬКА МОЛОДИЧКА.

44. ОЙ ВИПИТИ ТО ТО Я.

45. ПРИЙДИ, ПРИЙДИ МІЙ ХОРОШИЙ.

52. ОЙ НАЩО НАМ МУЗИКИ.

53. ПІШЛА Я ВАЛЬЦЯ.

54. ПОЛЬКА.

Листи

ЛИСТИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ (1908 — 1913 pp.) ДО ФІЛАРЕТА МИХАЙЛОВИЧА КОЛЕССИ *

(в справі фонографічних записів українських народних дум із мелодіями і їх видання).

28. VIII — 10. IX** Ялта
Ломоносовскій Бульв. д. Хорошавиной

Високоповажаний Добродію!

Мій муж просить Вас вибачити йому, що не відповідає сам на Ваші два останні листи, а доручає сю відповідь мені: він мусів вернутись до службової роботи раніше, ніж справився після хвороби і тепер зовсім не має сили писати щось зверх конче потрібного на службі, отож мусів би дуже забарити відповідь, якби намагався писати її особисто. Се ж певне не було б Вам приємно і тому може зволите і на довший час, поки зміняться сі обставини, задоволитися листуванням в сій справі зо мною, тим більше, що я писатиму все в порозумінні з моїм мужом і субсідіатором, так само і Ваші листи подаватиму до відома їм. Крім того я щиро інтересуюся сею справою і рада доложити до неї всякого старання, на яке лише зможу здобутися, тому прошу не вважати мене цілком сторонньою людиною і вшанувати мене Вашим довір'ям.

Відповідь ся забарилась почасти й через те, що треба було перше добре обміркувати з жертводавцем зачеплені в Ваших листах питання, а то було не так лехко. На жаль, Ваші умови що до гонорару за списування мелодій з валиків на ноти трапили зовсім несподівано і через те справа мусить на який час припинитись, поки вияснються наслідки наших заходів коло збирання потрібних для того грошей.

---

* Додержуємось вірно правопису Лесі Українки. Публікуються вперше.
** 1908 р.

З первісного фонду, як Вам відомо, лишилось 75 р. (не рахуючи тих 25 р., що тепер ще у Вас). Хоча ми не знаємо, скілько платить Наук. Тов. ім. Ш. за етнографічно-музикальну працю, отже й не можемо докладно обчислити, скілько мав би виносити Ваш гонорар, однак думаємо, що 100 р. не вистачило б заразом і на гонорар і на збірання матеріялів у вказаному від Вас напрямі, тому ми зважили обернути їх на дальше збірання матеріялу у фонограф тай послали 75 р. д. Сластьонові для подорожі в Харьків і в инші міста. Так випадало зробити тому, що Гончаренко має незабаром вернутись до Севастополя з Харькова і там замешкати на довго, а тоді подоріж до нього коштувала б значно дорожче і забрала б д. Сластьонові більше часу та клопотів; тай страшно відкладати справу надовго з таким старим чоловіком, як Гончаренко — він же має 72 роки... Чи д. Сластьон поїхав у Харьків, ми ще не знаємо тай ще не було часу досить, щоб могла прийти від нього відповідь. Тим часом ми почали заходи коло збірання грошей, але результати ще не вияснились. У всякім разі, на первісного субсідіатора вже трудно рахувати, бо він, як Вам либонь відомо, людина незаможна і дав, що міг, урвавши від щоденних потреб своїх і своєї родини. Тепер, коли ми мусітимемо втягти до діла ширший круг людей, нам конечне треба згори знати точно розмір Вашого гонорару від аркуша, при сьому просимо зазначити, який саме має бути той аркуш, чи такий як у виданнях Наук. Товариства (при иншому форматі можна буде потім вирахувати нормальний аркуш по числу нот, кілько зміщається в аркуші Наук. Тов., — так звичайно вираховується, напр. друкований аркуш тексту). Від об'єму потрібної суми може залежати і число людей, до яких прийдеться звертатись. Справу збірання грошей я вже переймаю цілком на себе, бо муж не має змоги тим клопотатись — то все мусить проводитись листовно — тому і від себе прошу Вас відповісти мені скоріше на се питання, щоб я могла негайно розвивати потрібну діяльність. Про закупно власного фонографа поки що не може бути речі, бо самі тепер знаєте, як стоять наші грошові засоби. Тим дуже просимо Вас написати, як саме стоїть справа з користуванням фонографом Наукового Товариства: чому пишете, що ним можна користуватись тільки уривками? Може слід нам удатися з спеціальним проханням до Товариства? Коли треба, то я зроблю се негайно.

Про те, щоб зібраний в Миргороді матеріял записував на ноти хто инший, а не Ви, не може бути й мови, бо субсідіатор, відкинувши пропозицію Етногр. Комісії Наук. Тов., щоб послати в екскурсію одного чоловіка, а запис на ноти

доручити другому, поставив як conditio sine qua non, щоб записувач той чув живий слів* кобзарський. Що до надісланих від Вас взірців Ваших записів, то заінтересовані люде дуже ними задоволені і вважають, що коли й решта матеріялу буде так вдатно списана, то мета екскурсії буде знаменито осягнена. Але що до Вашого бажання знати щиру правду, якої гадки субсідіатор про результати Вашої екскурсії, то я, цілком розуміючи се бажання, не можу, на жаль, його задовольнити, бо субсідіатор здержується від висловлення своєї гадки, вважаючи, що результати ще невияснені, поки нема записів усього зібраного на валики у Миргороді — метою бо своєї жертви він уважав власне записи, а не збірання фонограм, котре є тільки вибраний Вами спосіб, помагаючий до осягнення мети.

Послані телеграфічно 25 р. будьте ласкаві затримати при собі поки що; може незабаром нам прийдеться просити Вас переслати ті гроші д. Сластьонові, якщо йому не стане сих, що тепер послані, на його етнографічні роз'їзди.

Як тільки надійдуть які нові жертви, я зараз Вас сповіщу.

В надії на скору відповідь од Вас залишаюся з правдивим поважанням.

Ларіса Квітка
(Леся Українка).

П. С. Муж просить переказати Вам його велику подяку за надісланий авторський дарунок. При сьому він засилає Вам свій щирий привіт.

Примітка: Кошти видання „Мелодій укр. нар. дум“ й авторського гонорару за їх списування з фонографічних валочків перебрало на себе б. Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, яке платило мені 38 корон (= 15 рублів) від аркуша формату „Етногр. Збірника“.

Ф. Колесса.

20.IX (3.X) 1908
Ялта.

Високоповажаний Добродію!

Прошу вибачити, що я не одразу відповіла на Вашого листа. Саме пережила я дуже скрутний час: мій муж лежав тиждень у ліжку після кровотечі з легких, а я гляділа його і, розуміється, мала гризоту та клопіт тай сама не почувалася при силі. Ваша гадка, щоб призволити Товариство ім. Шевч. до видання миргородських матеріялів прийшлася нам до мисли, бо ми бачимо тепер, що таки нам тяжко клопо-

* Очевидно помилка, зам. „спів“.

татися сею справою при наших трудних обставинах; рівно ж слушною здається нам тай субсідіаторові Ваша увага про те, що зручніше провадити видання у Львові, бо там Вам можна буде негайно правити коррекrécit, якої, натурально, ніхто крім вас правити не може. Щоб скоротити час переговорів з Товариством, котре певне після розмови в сій справі з Вами схотіло б знати і нашу гадку, я рівночасно з сим листом відсилаю і лист до Товариства, де призволяю його до видання списаного через Вас матеріялу. Лист той до Товариства Ви певне дістанете до прочитання, яко заінтересована особа і член того ж Товариства. В разі, коли Товариство згодиться взятися до сього видання, то воно ж перейме на себе і виплату Вам гонорару за працю списування і впорядкування мелодій, а ми вже йому передамо ту решту грошей, яку послали д. Сластьонові, бо д. Сластьон зрікся прийняти оплату коштів подорожі в Харьків, котру, зрештою, він ще не знає, коли саме міг би відбути. Якби ж Товариство не взяло на себе сього видання, то Вашу працю ми таки думаємо оплатити з тих грошей, що є у Вас і у д. Сластьона (разом 100 р.), бо їх певне на те стане, беручи на увагу ті умови гонорару, які Ви поставили і на які субсідіатор годиться. Тому просимо Вас братися до праці впорядкування збірки без огляду на те, де і коли вона буде видана. Бо як її не видасть Товариство, то мусітимемо таки пошукати десь коштів на видання по людях, але вже тоді нові жертводавці може поставлять якісь нові умови що до місця видання.

Ще маю Вам переказати два прохання від субсідіатора. Він дуже просить, щоб Ви надрукували не зразки з мелодій дум (фрагменти), а таки цілі мелодії від початку до кінця поруч зо словами. Він уважає, що се таки має і науковий інтерес, бо мелодія дум так тісно сплетена з текстом, що тільки слідкуючи за нею крок по кроку можна як слід простудіювати ритміку і структуру самого вірша, думи; але, головно, се має практичне значення: тільки тоді зможе кожен співець відновити в живому виконанні співання дум по Ваших записах, коли ті думи будуть записані цілі — инакше, при нестрофовій структурі дум, рідко хто зможе догадатись, як саме приладнати записаний кусень мелодії до дальших, відмінно збудованих віршів.

Друге прохання субсідіатора — се, щоб Ви згодились ласкаво дати переглянути Вашу передмову і тексти записаних дум якомусь відомому письменникові або ученому з російської України (краще, якби передмову переглянув письменник, а тексти учений); перше (перегляд передмови) має чисто практичне значіння — є деякі вигляди на при-

єднання полтавського земства до помочі в справі видання кобзарських мелодій, то треба буде йому заімпонувати сею першою збіркою, а лівобережні несвідомі українці (земські діячі), на жаль, часто зле розуміють тай з неохотою відносяться до розправ, написаних з великою перевагою галицько-українських форм мови. Друге (перегляд текстів) має значіння наукове: людині, незвичній до якогось місцевого говору, лехко допустити фонетичні помилки, записуючи пісні в тім говорі (се трапилось, напр., мені, коли я записувала тексти пісень в Галичині), а людина, привична до тих говорів, завжди лехко завважить і поможе виправити такі помилки — запевне, дрібні, але в науковому виданні не бажані.

Ще інтересує субсідіатора тай нас обох одно питання: чи Ви записали також і музику (супровід бандури) дум, чи тілько мелодії і слова? Було б великою шкодою, як би в записах бракувало музики. Будьте ласкаві, напишіть, як з тим річ мається.

Мій чоловік просить передати Вам його уклін і привіт.

З правдивим поважанням

Леся Українка.

4/XII ст. ст. 1908 р.

Високоповажаний Добродію!

Я давно до Вас не озивалась, бо не було нічого, вартого Вашої уваги, до писання. Аж ось нарешті удалося нам з чоловіком спровадити сюди з Севастополя кобзаря Гончаренка, а з Миргорода фонографа Сластьонового, а з Москви та з Києва вальки до фонографа, навчитися орудувати тією недосконалою машиною і таки записати репертуар Гончаренковий. Той репертуар в формі вальків фонографічних посилаю тепер до Львова, до Етнографічної Комісії, а вона передасть його Вам. Посилаю тому до Комісії, а не на Вашу адресу, бо при сій нагоді умовляюся і про дальший порядок з тими вальками, на яких умовах мають вони, по використанні, стати власністю Тов. ім. Шевч. Власність ся не без вартості, бо все ж фонограф дає, хоч і неповне, але повніше ніж ноти, поняття про манеру виконання кобзарських дум. На адресу Комісії посилаю і поясняючі примітки до вальків і тексти дум. Все те має бути доручене Вам для Вашої роботи. Тілько боюся я, коли б Вас не перетомила та не виснажила ся робота, я се як спробувала кілька днів попоморочитись із тим фонографом, то бачу, що ся машина — чиста погибель для нервів, такий вона має прикрий тембр

і такі незносьні її капризи! Маєте рацію, що збірач фонографічного матеріялу повинен вибиратися в екскурсію з готовим фонографом і вальками, — нам процедура спроваджування „струменту“ забрала цілий місяць часу... Ну, та мені особисто не жаль тепер ні часу, ні клопоту, покладених на сю справу: одно, що я де-далі більше впевняюся в нагальности справи рятування дум, а друге, що кобзарь Гончаренко незвичайно інтересна людина і з етнографічного і навіть з беллетристичного погляду, так що я почуваюся цілком нагороженою за клопіт тими скількома днями, пробутими в його товаристві. Приємно мені теж, що нам удалося схопити у фонограф акомпанімент бандури до дум і чисто музикальні нумері його репертуару, — не знаю лише, чи досить воно випало виразно для записування на ноти, а для слуху воно виходить добре, як тільки може виходити на сій недобрій машині. Гончаренко грає ліпше, ніж співає,— в музиці він віртуоз межи простими бандуристами — співати ж у 70 літ ніхто не може добре. Коли б тільки вальки доїхали в цілості і не попсовані!

За день — за два виїзжаємо на Кавказ. Адреса моя там: Тифлисъ, Судебная ул., Ивану Клементьевичу Савицкому, для Л. Квитки.

З найщиршим поважанням

Л. Квітка.

П. С. Мій чоловік засилає Вам свій привіт.

П. С. Прислухавшись до фонетики Гончаренка, ми вже відступаємось від свого бажання, щоб тексти кобз. співів перевіряв хтось з українців, не переслухавши тих текстів з фонографа або з живого виконання. Бувають несподіванки і для українців у тій фонетиці! Тут важно — просто добре прислухатись „не мудрствуя лукаво“, а це галичанин може так само, як і українець право-чи лівобережний.

ПОЯСНЯЮЧА ПРИМІТКА ДО ВАЛИКІВ ІЗ СПІВАМИ КОБЗАРЯ ГНАТА ГОНЧАРЕНКА.

Загальні уваги:

1) Для вислухування дум треба ставити фонографа на **нижчий** регістер (réglage), а для записаного окромо **супроводу бандури** і для **козачків — на вищий.**

2) При виконуванні думи про Олексія Поповича, про Сестру і при мажорних козачках, кобза була настроєна в Д-дур, при виконуванні думи про Удову в Е-дур і тільки для виконання мінорних козачків кобза перестроювалася на Е-моль.

3) Всі **козачки** і танці грано на бандурі без співу.

Детальні уваги:

Валики №№ 1, 2, 3 — Дума про Олексія Поповича (початок, середина і кінець). Співано без супроводу бандури, щоб виразніше вийшли мельодія і текст. На вал. № 1 слова „червоною китайкою запніте“ і мельодія до них зовсім не вийшла (бо там провівся випадково глибокий карб), але їх можна відновити по иншій записі сеї ж думи, (на иншому валику).

З сеї ж причини на № 3 не вийшли слова „сьвяте Письмо висвічує“ і „на помощ“ і мельодія до них (їх теж можна відновити по иншій записі). З тих карбів мембрану (réproducteur) треба просто рукою переводити далі, бо інакше вона на їх застряває і кружить все на одному місці.

№№ 4, 5, 6. Та ж сама дума (початок і средина). Співано з супроводом бандури. При записуванні прийомна труба наставлялася на бандуру для того, щоб було чутно переважно супровід.

№№ 7, 8, 9 і середина 10-го. Дума про Удову. Співано з супроводом бандури. Труба наставлялася на голос, але супровід все таки чутно, хоч і слабше. На № 7 уступ від слів „а та вдова те зачуває“, до „у наш дом чужий проживати“ бандурист через помилку проспівав двічі. „Проба“ на № 10 не належить Гончаренкові і не має значіння — то пробовано якість валька.

№ 13 „Попадя“ — спів з бандурою. Труба наставлялась на бандуру. Спочатку голос ізольовано, щоб чутно було самий інструмент, потім ізоляцію усунено, щоб було чутно цілість.

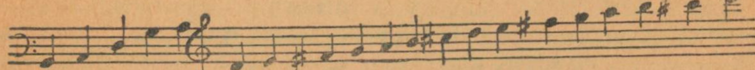
№№ 14, 15, 16. Дума про Сестру (або „про Сестру і брата“). Співано з супроводом бандури. Труба наставлялася на голос. Місце від слів „Тоді ні світ ні тьма“ до „називали“ вийшло невиразно через якийсь дефект валька. Характер рецитації і супровід в сьому місці нічим оригінальним супроти инших уступів не відзначається.

№ 17 „Молодичка“ (козачок). Грано (без співу) на два різні способи („перва і повторка“), котрі обидва вкупі творять одну цілість.

№ 18. Спочатку шматок козачка № 1, потім козачка № 2 (мельодія на вальку починається з другого коліна козачка).— При репродукції того, що на 2-й половині валька, треба ще підвищити réglage.

№ 19. Пісня про Правду вийшла чомусь в каррикатурному тембрі, але мелодія вірно віддана. Співано з бандурою. Труба наставлялась на голос.

П. С. Коли інструментальний супровід до дум і самостійні інструментальні п'єски неможливо списати детально на ноти, то все ж бажано, щоб було списано хоч в загальних рисах. Як буде списано хоч в загальних рисах, тоді може хто з молодих музикантів, що вчаться тепера гри на бандуру, навчаться тих п'єсок хоч в загальному зарисі, а потім може поїде до Гончаренка, щоб довчитися детально і списати детально. А се детальне списання в високій мірі важне* тую непостижиму загадку, якої мій чоловік не міг розв'язати, слухаючи Гончаренка, а саме, що при співанні дум, настроєних на мінорному звукоряді, аккомпанімент провадиться на мажорному звукоряді, що про те якимсь чудом не ріже вуха.

(Гончаренко казав, що в тій кобзі, яку він мав давніше, найнижчої струни sol не було і таким чином струн (в стисломy розумінні) було тілько 4; замовляючи собі оцю нову кобзу він казав зробити найнижчу струну sol на взір якоїсь чужої кобзи, але ся струна не конче потрібна (що зовсім зрозуміло) і вживається тілько для усилення звука 4-ої струни, з якою зачепляється рівночасно, в октаву.

Наведений звукоряд служив для супроводу думи про Ол. Поп. і про сестру, а також для мажорних козачків, для мінорних козачків Гончаренко тілько перестроїв 3-й і 10-й підструнки на fa ♮, тобто на півтона нижче, через що вийшов стрій гамми re min. (d-moll), струни ж в стислому розумінні, тобто ті, що зображені під басовим ключем, зоставалися не перестроєними. При виконанні думи про **Удову** Гончаренко перестроїв всі струни і підструни на 1 тон вище, не відміняючи їх релятивного значіння, не перемінюючи інтервалів межи ними, з чого вийшов стрій е-дур (струни: la-si-mi-la-si і підструни mi-fa # -sol # -la і т. д.). Але се не походило з того, щоб дума про удову взагалі виконувалася в вищому тоні, тілько з того, що Гончаренко хотів навмисне для фонографу вище і евентуально виразніше заспівати. Що до довгих п'яти струн („басків"), натягнених вздовш грифа, то завважено, що Гончаренко граючи часом і то зрідка, натискає їх пальцями лівої руки вгорі, як то робиться при грі на ґітарі, на скрипці і инших подібних струментах. Очевидно, через те кожна поодинока довга струна може видавати по кілька ріжних тонів, тим часом як кожен з приструнків має тілько один тон.

---

* В цьому місці мабуть пропущено слово „вияснить". (*Ф. К.*).

27/XII (ст. ст.) 1908
Тифліс

Високоповажаний Добродію!

Дякую за сповіщення про мою посилку (приємно, що вона дійшла неушкодженою). Досі не надіслали ми текстів, бо не мали часу і змоги переписати — посилку ми злагодили вже в самий день від'їзду з Ялти, а потому дуже довго їхали, мали багато різного клопоту, приїхавши сюди, і в наслідок всього я захорувала так, що ледве тепера трохи одужала. З сим листом посилаю Вам замітку про стрій бандури і т. и., злажену моїм чоловіком. Решту вальків (посилкою) і тексти дум (бандеролькою) пошлемо Вам (на Вашу адресу) в найближчім часі.

Дякуємо обоє за поздоровлення і бажаємо всякого добра.

З правдивою пошаною Л. Квітка.

П. С. Мій чоловік просить переказати Вам одно своє спостереження, що, думає він, може бути не без значіння, коли не для самої записі, то для Ваших теоретичних уваг, а саме: коли весною 1906 р. у Києві Кравченко співав свої думи, то кінець кожного більшого музикального уступа він модулював в мажор. Мій чоловік не пам'ятає вже з котрої саме ноти починалась та модуляція, але те пам'ятає, що зображене у присланій од Вас записі закінчення

 звучало

Можливо, що Кравченко зчасом відмінює де в чому манеру виконання, або може і в близькім часі співає то так, то инак, в залежності від настрою. Що до природи сеї модуляції, яка придає відповідним місцям надто урочистий характер, то про се гіпотеза мого чоловіка така: спочатку може така модуляція уживалася тілько на самому кінці думи (славословіє або многолітіє, де сей мажор дуже до речі, а потім Кравченко через брак тонкого смаку чи такту почав надуживати сей прийом.

Л. К.

15.V 1909.

Вельмишановний Добродію!

Дуже дякуємо Вам за надіслання початку видрукуваних Ваших записів. Що до уваг, то можу хіба три малі подати, а то власне: 1) ледви чи лівобережний українець (Кравченко) міг вимовляти „третий“ замість „третій“, отже може б Ви се переслухали ще в фонограф і відповідно скорегували; 2) хоча Ваш спосіб становити в коючі діези відповідно до

гами, на якій збудована дума, а не так як звичайно їх становлять, видається мені дуже дотепним і науковим, але люде непризвичаєні до такого, можуть попасти в помилку і навіть привчитися виконувати думи з тією помилкою (при мені один добрий музикант довший час грав Вашу думу, невірно уживаючи діезів, а потім уже ми, знаючи, як **повинна** звучати дума, догадалися, в чім його помилка) — отже з уваги на се варто б зробити примітку десь на видному місці, що звертала б увагу виконавців на те, як поставлено знаки в ключі. Коли сей лист прийде до Вас уже запізно і в коректі не можна буде сеї примітки зробити, то кажіть пізніше вклеїти кольорову смужку з такою приміткою у відповідному місці; 3) замість скорочуючих знаків покрас ліпше було б виписувати вповні їх виконання, тим більше, що, здається, Кравченкові покраси частіше звучать так тим часом, як у Гончаренка трапляються й такі ; коли ж се марудно виписувати що-разу, то може б ще можна вспіти видрукувати значіння покрас у примітках, як звичайно поясняються знаки покрас в сучасних виданнях клясиків.

Оце і все, що ми можемо сказати с поводу Вашої прекрасно виконаної праці, о скільки знаємо її досі.

Тепер маю до Вас одне прохання, але то лише в тім разі, коли справа не забере Вам багато часу та не завдасть клопоту. Може пробуваючи у Відні, могли б Ви принагідно довідатись, кілько б коштувало там видання 500 строфових українських пісень (самих мелодій з підписаними під нотами першими строфами тексту латинським друком, а з передмовою по-німецьки). Боюся, що я вже спізнилася з сим проханням, бо вже Ви досі либонь у Відні (а може й вернули?), але якби ще було вчасно, то я була б Вам незмірно вдячна, колибисьте були ласкаві розвідатися про сю справу.

Се я пишу Вам без зволікання, як лише можу скоро, отримавши Ваш лист, але з Азією, як бачите, листування річ загайна і ніяк не може прискоритися!

Прошу вибачити, що якось наче недбало виглядає моє писання — якось я зле тепер маюся на здоров'ї, то ліпше негодна писати.

Мій муж поздоровляє Вас щиро. Прошу прийняти і мій привіт.

З правдивою пошаною Л. Квітка.

П. С. Можна писати і просто на моє ім'я: Телавъ, Тифлисской губ. 3-я Нагорная ул., 31, — але се ледви чи буде швидче.

25.V 1911.
Київ.

Високоповажаний Добродію!

Дуже дякую Вам від себе і від імені мого чоловіка за надіслану книжку „Дум". Незвичайно втішно було мені бачити сю велику працю викінченою і доведеною до ладу Вашим високо-освіченим старанням. Тепер уже справді можна сказати „Наша пісня, наша дума не вмре, не загине!" Честь Вам і дяка за Ваші труди!

Прийміть найщирші привітання від нас обох.

З пошаною

Леся Українка.

П. С. Вашу книжку я отримала недавно, заїхавши до Києва, тому і пишу лише тепер.

5.III 1913.
Египт Гелонан
Вілля Тevрік

Високоповажаний Добродію!

Дуже дуже дякую Вам за відповідь та ще з такою доброю звісткою, аж мені світ миліший став! Нема чого й говорити, що 3 валки з незаписаною музикою не треба мені посилати. Властиво, посилаючи ті чисто музикальні (без слів) продукції, ми і самі не сподівалися, щоб їх можна було списати на ноти, бо музику бандури наш фонограф брав взагалі невиразно, ми думали тільки, що воно матиме для Вас інтерес тільки як зразок (хоч і слабо уданий) віртуозної гри Гончаренка, якою, здається, він переважує всіх инших теперішніх кобзарів. Було послано от аби Ви послухали тай щоб воно доховалося в музею. Може бути, якийсь сильніший фонограф (наш був дешевенький і поганенький) міг би схопити ті самі мелодії виразніше, може се вдасться й зробити, бо Гончаренко ще грає і тепер, але все це вимагає довгої переписки й часу, то нехай воно вже колись, як живі діждемо, вийде хоч і окремою працею, а тепер неварто задержувати видання, що розпочате головно для дум, а все инше в ньому є вже властиве люксусові додатки. Повного ідеалу ніколи досягти неможна, а вже те що Ви списали, становить таке велике діло, що більшого од Вас ніхто не сміє вимагати. Я гадаю, що Вам не слід сушити собі голови ще й тими біографіями кобзарів, се міг би і хтось инший, напр., Сластьон зробити, та воно й не звязане органічно з Вашою роботою, бо мало служить до музи-

кального вирозуміння матеріалу. Про Гончаренка ми, здається, в свій час поробили якісь нотатки (тепер уже виразно й не згадаю), але я їх з собою не брала. Я написала до чоловіка, щоб він, коли ті нотатки існують, послав їх Вам, але ж мій лист ітиме звідси до Кутаїсу тижнів зо два, а з Кутаїсу до Вас теж щось коло того, то може і спізниться. У мене спогад про Гончаренка лишився дуже ясно, але, так мовити, „беллетристично“, себто більше враження від його природно-інтеллігентної особи, від його тонко артистичної вдачі, ніж якісь спогади про факти. Я маю на меті колись записати те враження так, як воно відбилося в моїй душі, але тепер через недугу не можу зробити сього як слід, тай ледви чи такий портрет надався б до Вашого видання, бо стіль того, що я могла б написати, здається мені, не пасував би до Вашого строго-наукового викладу. З фактів я пам'ятаю тілько, що Гончаренко походить з кріпацької родини, що він осліп, маючи 12 літ, по довгій хоробі очей, що вже як він був безнадійно хорий на очі, пан, властитель його батька (призвисько пана і назву хутора, десь під Харьковом, де вродився і зріс Гонч., я забула), випадково побачив його і наказав повезти в Харьків до славного окуліста, але окуліст сказав, що вже запізно гоїти очі, а якби привезли раніше, то можна було б вигоїти. Коли я бачила Гонч. — 1908 р. — то він сказав, що має 72 роки, а тепер, з нагоди його виступу в концерті, писано в „Раді“, ніби він має понад 80 літ. Чи помиляється Рада, чи сам Гонч., як то часто буває з простими людьми, того не знаю. Навчився він гри на бандурі уже сліпим від старого кобзаря з Харьківщини, але ймення його вчителя я не памятаю. Колись, казав, заробляв чимало по ярмарках, але пізніше поліція заважала і він під старість, повдовівши, пішов жити до свого сина, залізничого робітника в Севастополю, звідти й до нас у Ялту приїздив. Ми посилали по нього нашу наймичку, бо він не міг би приїхати сам, тому що не держав поводаря (в Севастополі, добре знаючи місцевість, він ходить сам, тілько без бандури, бо інакше поліція чіпляється), на пристані в Ялті поліція таки вчепилася до нього, як до жебрака з недозволеним способом прошення (з бандурою), і тілько запевнення наймички що Гонч. не жебрак, що він їде в гості до відомих людей, на відому адресу, вратувало бідного артиста від неприємності. В ньому справді нічого жебрацького немає, починаючи з одежі, пристойної чумарки, як носять пригородні селяне в Харьківщині, і смушевої шапки і кінчаючи поводінням, повним гідності, без запобігання але й без арогантції (яка часом помічається у знаменитостів „з народа“), все в ньому повне благородної

простоти, особливо кидається в вічі його рука з тонкими артистичними пальцями і велична поза високої, стрункої, зовсім не згорбленої постаті. Не тілько грошей, але й найменшої послуги він не вважає за можливе приймати дарма, так, напр., коли на пароході йому траплялось просити матросів провести його, то він потім грав їм за те на бандурі і не приймав ніякої плати. Він очевидно любить свій хист не тілько через те, що він дає йому зарібок, бо дуже часто у вільний час грає „сам собі" свої музикальні песи, без співу. Коли раз трапилось, що фонограф чомусь віддав у карикатурному тоні (з поганим, якимсь козиним тембром) його псальму про „Правду", він, думаючи, що то якийсь навмисний жарт з нашого боку, так образився, що ледве ми могли його переконати в нашій невинності, — так може ображатись тілько артист, що поважає свій хист. Він знає і любить тілько старосвітський репертуар, а до нових і „модних" тепер співів (як, напр., пісні про Морозенка з новочасними додатками) ставиться скептично і холодно. До етнографів відноситься з повагою і без упередження, як до людей, що роблять якесь потрібне і серіозне діло. Мене дивувало, як він, терпляче і принатурюючись до незносьних часом капризів нашого фонографа, готовий був годинами співати, по скілька раз проказувати слова, стараючись при тому виразною повільною рецитацією улегшати мені роботу записувача. Оце і все, що я можу подати фактичного про Гончаренка. Як він був у Києві, то передавав мені через мою матір привітання, я запитала матір про його адресу, але ще не маю відповіді і не знаю, чи він і тепер мешкає в Севастополі, чи де инде.

Слів до Попаді і Правди ми не записували, бо вони, здавалось нам, не одріжнялись од відомих, нераз друкованих варіянтів, а для пізнання особливостів ритміки також мало цікаві. Початкові строфи я тямлю на память і оце подаю:

ПРАВДА

Нема в світі правди, правди не зиськати
Тілько в світі й правди, що рідная мати.
Уже тепер правда сидить у темниці,
А щира неправда з панами в світлиці.
Уже ж тепер правда, уже ж вона вмерла,
А щира неправда увесь світ зажерла.

Далі не памятаю (Повний вар., записаний від Вересая Лисенком, є в „Зап. Импер. Геогр. Общ.").

ПОПАДЯ

Журилася попадя своєю бідою:
„Горе мені в світі жить, що піп з бородою.
Ох мені тяжко! Ох мені нудно!
Що піп з бородою, жить на світі трудно (Рефрен)
Просять мене на хрестини, просять мене сісти,
Як погляну на бороду, не хочеться й їсти.
Ох мені тяжко...
Просять мене на весілля, просять мене пити,
Подивлюся на бороду, аж не можу жити.
Ох мені тяжко...

Далі дослівно не памятаю, тільки зміст такий, що попадя, взявши индика, іде просити владику, щоб позволив попові бороду зголити, але владика не позволяє, ганить попадю і наказує шанувати попа і його бороду. Пісня, як пояснюють коментатори, зложена з приводу повернення уніятського священства на православне, а може з приводу заведення московських звичаїв в українській церкві (остатнє, здається, правдоподібніше).

Дивує мене, що Ви не одержали статті Борейка, хоча я просила, щоб Вам її послали, оце зараз пошлю потвердження моєї просьби, а як і то не поможе, то я сама Вам її пришлю, вернувшись до дому. В ній нема нічого особливого, але при тому Totschweigen, як Ви кажете, вона може мати для Вас інтерес, яко голос тямущої і прихильної людини. А теє Totschweigen кладе незмивну пляму на наших критиків і показує в найліпшому разі те, що вони не доросли ще до розуміння таких праць, як Ваша. Мені чомусь видиться, шановний Добродію, що мій попередній лист справив на Вас трохи неприємне враження, що Вам здалось, ніби я не розумію, скілько праці, втоми і жертв коштувала Вас оця пятилітня праця. Коли це так, то Ви помиляєтесь. Кажу Вам просто, що коли б Вас так усі земляки цінили, як я і мій чоловік, то не було б славнішого од Вас етнографа-музиканта на всю Україну, і ми журимося лише тим, що не можемо Вам бодай матеріяльно оплатити Вашої праці так, як вона на те заслугувала б, а моральну нагороду двоє людей, розуміється, не в стані дати тому, хто заслугує на признання міліонів своїх земляків. Та будемо сподіватись, що таки прийде колись час і на таке признання.

Я саме тому й боюсь конкуренції Маслова, що він партач, але впливовий і загонистий, а таким „gehört die Welt", якби він був геній, то я б не боялась його, а привітала б, дарма, що він чужинець. Бажаю Вам сили, здоров'я і всіх гараздів.

Леся Українка.

ФІЛАРЕТ КОЛЕССА
дійсний член Академії Наук УРСР

ЛЕСЯ УКРАЇНКА І УКРАЇНСЬКИЙ МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР

(Заслуги Лесі Українки для збирання й досліджування творів українського музичного фольклору)

Надзвичайне багатство й краса українських народних пісень віддавна привертали до себе увагу дослідників українського словесного й музичного фольклору. Збірники українських народних пісень здобули собі вже світову славу. Для поетичної вдачі і музикальності українського народу дуже характерний є факт, що саме три найвизначніші українські поети, типові представники української психіки — Т. Шевченко, Ів. Франко та Леся Українка, були великими любителями й неабиякими знавцями української народної поезії й музики і самі знали та любили співати сотні українських народних пісень, вплив яких позначився на формі і змісті їх поетичних творів. Зокрема ж Леся Українка поклала дійсно навіть великі заслуги для справи збирання й досліджування творів українського музичного фольклору, і це факт досі мало відомий поза тісним кругом музик-спеціалістів.

Леся Українка відзначалася зроду надзвичайною музикальністю* і зростала серед співолюбивого середовища. Її мати, відома письменниця Олена Пчілка, — каже Кл. Квітка — „з любов'ю переносила в родинне життя кращі мелодії, які знаходила в народі"; „пісень була повна хата". Тому-то Леся Українка уже з молодих років виявляла серйозне заці-

* У листі до М. Драгоманова від 6. XII 1890 р. — вона признається: „Мені часом здається, що з мене вийшов би далеко кращий музика, ніж поет"... Копіями цих листів дозволила мені покористуватися др. Марія Деркачева, за що висловлюю її щиру подяку.

кавлення народною творчістю, особливо ж цікавила її музична сторінка народних пісень. Це зацікавлення підтримували пізніше її близькі зв'язки з Кл. Квіткою і М. Лисенком.

Про все те говорить докладніше др. Марія Фуртак Деркачева в нарисі „Народна пісня в житті та творчості Лесі Українки" („Життя і Знання" 1938 р. ч. 9.).

В 1902 р. появився в Києві перший збірник Лесі Українки під заголовком „Детские игры, песни и сказки Ковельского, Луцкого и Новгород-Волынского уездов Волынской губ., собранные Лариссой Косач. Музыка записана К. Квиткой".

„Всі оці дитячі ігри, співи та казки, — як говориться у передмові, — перейняла Леся Українка ще дитиною від сільських дітей, а матеріали з Ковельщини вона мала нагоду і пізніше нераз перевірити на місці". Мелодії, поміщені у цій збірці, записав з голосу нашої письменниці відомий дослідник української народної музики, Климент Вас. Квітка.

Ще в 1890 р. зверталася Леся до свого дядька М. Драгоманова з проханням вказати їй відповідну літературу про спосіб записування народних мелодій. Цій справі присвячувала Леся Українка і пізніше пильну увагу. У відповіді листом від 24.XII 1890 р. Драгоманов вказує на деякі французькі та німецькі збірки народних пісень із мелодіями, але передусім радить Лесі познайомитися з теорією музики взагалі. (Користуюся перепискою Лесі Українки з Драгомановим, що зберігається в копіях М. Деркачевої).

В тому зв'язку годиться згадати, що в Франковому літературно-науковому журналі „Житє і Слово" з 1894 р. кн. II і III надруковано значну збірку Лесі Українки „Купало на Волині". До купальських пісень Леся Українка долучила була й мелодії, які сама записала від селянок, стараючись якнайвірніше й найдокладніше передати нотами народні мотиви, щоб „як можна більше наблизитись до фонографічної достоти" („Ж. і сл." III, 461). Це показує, що молода письменниця мала вже тоді значну теоретично-музичну підготовку, коли зуміла записувати зі слуху народні мелодії. Про ці записи згадує Кл. Квітка у збірнику з 1917 р., про що згадаємо ще пізніше. Однак по причині технічних труднощів із друком, цих мелодій, на жаль не надруковано тоді в „Житю і Слові"; уривки рукопису знаходяться в рукописному відділі архіву бібліотеки АН у Львові.

Та Леся Українка любила й пам'ятала усе своє життя мелодії, перейняті колись від сільської дітвори, і вони увійшли до збірника „Народні мелодії з голосу Лесі Українки, записав і впорядив Климент Квітка". Видано їх уже по смерті Лесі у Києві в 1917—1918 р.р. у двох частинах; зна-

ходимо там, між іншим, 9 купальських мелодій (ч. 27—35), мабуть, тих самих, що Леся послала була Франкові*.

Цей збірник містить надзвичайно цінний фольклорний матеріал — 225 пісень із мелодіями, що поділяються на ось які групи:

1. Веснянки, весняні гри і танки.
2. На Купала.
3. Пісні жниварські.
4. Колядки.
5. Щедрівки.
6. Різдвяна гра.
7. На колодку.
8. Весільні.
9. На хрестини.
10. Пісні історичні, козацькі, рекрупцькі.
11. Балади.
12. Пісні ліричні і побутові.
13. Пісні жартовні.
14. Пісні до танцю.
15. Колискові.
16. Дитячі пісні.
17. Мелодії до приповістки.
18. Мелодії до казок.

Саме перечислення і розподіл пісенних груп показує, який багатий і різноманітний пісенний матеріал удержувала Леся Українка в своїй пам'яті з дитячих років до самої смерті. Клим. Квітка з любов'ю зайнявся списанням і збереженням цього скарбу. В коротенькій передмові до збірки подав він відомості про час своїх записів, вказуючи на преважну роль, яку відіграла народна пісня в житті і творчості нашої письменниці:

„Частина мелодій, — каже Квітка, — була списана мною з голосу Лесі 1899 і 1900 року в Гадячому і в Києві, а частина 1907 і 1908 року в Балаклаві і Ялті. Деякі тексти записала Леся і її брат Михайло Косач коло 1890 року безпосередньо від волинських селянок і селян, але більшу часть Леся держала в пам'яті ввесь свій вік і продиктувала мені в кінці мая і початку червня 1913 року в Кутаїсі. Зовсім малою, либонь п'ятилітньою дитиною, запам'ятала Леся деякі весняні танкові пісні, тут уміщені, і то був несвідомий початок її чинності. За складанням сього збірника застала її остання, смертельна стадія її хвороби. Вона диктувала сі тексти ще кілька днів після того, як покинула від знесилення свою останню повість „Екбаль-Ганем".

„Отож її життьова праця, почавшися з народної пісні і відбігши потім дуже далеко, скінчилася народною піснею".

Оцей збірник народних пісень, записаних з голосу Лесі

---

* В „Житі і Слові" надруковано багато більше текстів купальських пісень; однак треба зауважити, що під одну мелодію підходить не раз ціла група обрядових пісень, тому ж і текстів звичайно буває в збірниках більше ніж мелодій.

Українки, має велику вартість для української музичної етнографії, тим більше, що віддавна відчувається недостача пісенного матеріалу з Волині *.

До того ж народні пісні, які наша письменниця дуже любила і зберігала в пам'яті з дитячих років, можуть дуже придатися для студій над її поетичною творчістю і характеристики її як людини.

Після видання своєї першої збірки у 1902 р. Леся Українка задумувала в 1904 р. видати ще одну збірку українських народних пісень, про що свідчить її лист до Ів. Франка від 15.IX 1904 р., збережений в рукопис. архіві бібліотеки АН у Львові:

„І ще маю одно прохання до Вас. Оце надумую видати маленький збірничок танцюристих пісень народніх (бачте, як розвеселилась?) для народа ж. Мають туди увійти переважно волинські пісні, до яких мелодії я попросила записати п. Квітку, а се ще хочу просити Вас дозволити мені взяти до мого збірничка і ті 5 пісень до танцю, що колись у Буркуті записав від Вас п. Квітка. Мелодії у нього є і початкові слова (чи властиве окремі куплети). А якщо дозволите мені умістити сей матеріал, то може будете ласкаві прислати по кілька (хоч 2—3) куплетів на кожну мелодію. Я була б Вам дуже вдячна за те, хоч і сором мені, що завдаю Вам роботу. Ваші пісні починаються так: 1) Ой на горі лен поломався, а до мене дяк женихався. 2) Ой чи ти не ти то гребелькою йшла, ой чи не ти бо хусточку знайшла? 3) На воді човен вихитується. 4) Ой на горі біла глина, ой, ой, ой. 5) Сабадашка“.

Цей збірничок, виготовлений Лесею Українкою при допомозі Кл. Квітки, зберігається в рукописному архіві бібліотеки АН у Львові з надписом на титуловій сторінці: „Народні пісні до танцю (з нотами) з голосу Івана Франка та Ларіси Ко́сач списав К. Квітка“. Збірничок обіймає 55 танцювальних і жартівливих пісень, що визначаються веселим, розгульним характером; зі співу Івана Франка записано тільки 5 пісень — всі інші записав Квітка очевидно зі співу Лесі Українки. Ці записи творять доповнення попереднього збірника і заразом доповнюють наші відомості про зацікавлення Лесі Українки народними піснями і зокрема пісенними мелодіями.

Др. Марія Фуртак Деркачева у згаданому вгорі нарисі „Народна пісня в житті та творчості Лесі Українки“ перечислює ті її поетичні твори, у яких більше або менше виразно позначився вплив укр. народної поезії. В тому зв'язку треба

* Можна б хіба вказати на посмертне видання Оск. Кольберга з 1907 р. „Wołyń, — obrzędy, melodye, pieśni. Z brulionów pośmiertnych, wydał Józef Tretiak“. (Ст. XII+450). Видання дуже недбале, пересіяне помилками в текстах і мелодіях.

зазначити, що до своєї драми-феєрії „Лісова пісня“ (перше видання появилося в Києві в 1914 р.), наша письменниця долучила збірку „Народні волинські мелодії“, які автор сама вибрала для „Лісової пісні“.

Заголовок „Народні волинські мелодії“ не зовсім відповідає змістові збірничка, бо він містить крім волинських мелодій, які Леся Українка запам'ятала ще з раннього дитинства, також мелодії з Полтавщини (№№ 1 і 2), які вона знала від К. Квітки і галицькі мелодії (№ 15 і 16), які перейняла в 1901 р. в Буркуті на Гуцульщині від Ів. Франка; мелодії №№ 9, 13, 14 Леся Українка вибрала з друкованих збірників П. Сокальського, Ів. Колесси, О. Кольберга. Отже, тільки мелодії №№ 3—7 і 10—12, разом 8 мелодій, справді волинські. Ці мелодії надрукував К. Квітка в 1917—18 р. в згаданому виданні пісень записаних з голосу Лесі Українки (№№ 1, 11, 32, 35, 9, 128, 181 і 179).

Є у збірці одна мелодія — № 9, яку склала Олена Пчілка на слова народної веснянки „Розлилися води на чотирі броди“ і яку Леся Українка помилково зачислила до народних.

Оці пояснення наводимо за приміткою, поміщеною в V томі київського видання творів Лесі Українки, з 1923 р., стор. 283 (цю примітку написав якийсь добрий знавець української народної музики).

Складений Лесею Українкою збірничок 16 народних мелодій до її „Лісової пісні“ свідчить про неабияке знання автора українського музичного фольклору. В окремій примітці автор застерігає, що при виконанні цих мелодій „слід доховати сільського стилю, без зайвих хитрощів“, „без оркестрового супроводу і без штучного аранжування“.

* * *

Та найбільша заслуга Лесі Українки для української музичної етнографії лежить у тому, що вона в 1908 р., разом із своїм чоловіком, заслуженим дослідником української народної музики, Климентом Васильовичем Квіткою, зайнялася організуванням етнографічної експедиції в Полтавщину для списування мелодій українських народних дум при допомозі фонографу, з власних засобів оплатила кошти цієї експедиції та придбала нові дуже цінні матеріали для видання дум із мелодіями.

Це показує, як дуже любила і як високо цінила покійна письменниця пісенну творчість українського народу, яке глибоке розуміння мала вона для музичної форми кобзарських рецитацій, налягаючи на їх списання в тому часі, коли жили ще знамениті представники давньої кобзарської традиції — Михайло Кравченко, Гнат Гончаренко та інші.

Вона неначе передбачала свою близьку смерть і вгадувала віщим духом, що зірветься велика світова завірюха і що настала крайня пора — рятувати від забуття цінну спадщину з українського фольклору.

В травні 1908 р. чоловік Лесі Українки Клим. Квітка, відомий збирач і дослідник українського музичного фольклору, звернувся до Етнографічної комісії наук т-ва ім. Шевченка з проханням, щоби підшукати музику-етнографа, який згодився б поїхати на лівобережну Україну для записування українських народних дум при допомозі фонографу.

Якось у червні 1908 р. одержав я від Клим. Квітки листа від 16. V 1908 р. із ось якою конкретною пропозицією:

„Д. Гнатюк певно досі переказав Вам, що один добродій хотів би посунути діло записування мелодій українських кобзарів і для того пропонує оплатити кошти поїздки на лівобережну Україну з метою записування сих мелодій. Відшукати такого компетентного музиканта той добродій доручив мені, і хоча Д. Гнатюк писав мені, що Ви б не поїхали на Російську Україну*, я роблю отсю пробу таки впрохати Вас поїхати. Я, розуміється, не буду трактувати про кольосальну вагу сього діла, про моральні обов'язки перед своїм народом і таке інше, але хочу ще раз засвідчити, що я зробив всі можливі заходи в сій справі і другого чоловіка, який міг би записати мелодії кобзарських дум не знайшов. Отже сі мелодії будуть записані або Вами, або ніким. До того мушу додати, що добродій, який дав субсідію, не ставить діла так, щоб та субсідія була вичерпуючою, і довідавшись від мене, що в екскурсію могла б поїхати тільки людина педагогічної професії, яка має короткі вакації, заявив що буде дуже втішений, коли підчас тих вакацій вдасться записати хоч би репертуар одного кобзаря, Мих. Кравченка і тії думи, які може репродукувати їх знавець, вчитель Миргородської школи промислового хисту, Сластьон. Отже Вам би треба було сього року поїхати тільки до Миргорода полтавської губернії, куди їдеться весь час залізницею".

В цій справі увійшли зі мною в переписку Кл. Квітка, пізніше Леся Українка і відомий маляр-художник, ілюстратор Шевченкових „Гайдамаків", Опанас Гр. Сластьон. Усі троє дуже дбайливо зайнялися підготуванням та улаштуванням моєї поїздки.

Кл. Квітка прислав мені 565 австрійських корон, які призначив тоді ще невідомий мені жертводавець на оплачення моєї екскурсії.

---

* Не знаю, чим Гнатюк мотивував оце своє твердження. *Ф. К.*

Не одержавши в Києві урядового дозволу їздити по селах та вишукувати кобзарів, я покористувався запрошенням Оп. Сластьона і заїхав до нього в Миргород, куди він спровадив Михайла Кравченка, найвизначнішого в Полтавщині того часу кобзарая, а при його допомозі стягнув сюди іще трьох сліпців—співців дум.

До списування дум уживав я одного з тих фонографів, які недовго перед тим закупив був спеціально для списування зразків українського музичного фольклору гарячий любитель української народної пісні і думи, інженер Олександр Ів. Бородай.

Сам Оп. Сластьон мав уже досвід в орудуванні фонограром; він мені дуже допомагав у моїй роботі: у наставлюванні фонографу, перевірці текстів і навіть відступив для готовленого мною видання дум 9 валочків, на яких ще давніше схопив був рецитації кількох полтавських кобзарів. Опісля він зайнявся пильно призбируванням свіжих матеріалів і присилав мені до Львова за трьома наворотами фонографічні валочки зі співом Мих. Кравченка й інших полтавських та харківських кобзарів і лірників, долучаючи також тексти дум і пісень та біографічні відомості про співців дум.

Усе те — матеріал дуже цінний, бо Оп. Сластьон був дійсно великим знавцем кобзарства і кобзарських рецитацій. Змолоду він належав до тих ентузіастичних любителів української народної поезії й музики, що „ішли в народ", щоби у самого джерела, від кобзарів і лірників, збирати й вивчати народні пісні і думи. Ідучи за прикладом свого приятеля й товариша зі студій у петербурзькій академії мистецтв Порфирія Мартиновича (що записав репертуар славного кобзаря Крюковського), Оп. Сластьон вивчив в 1870-х рр. від якогось кобзаря з Білоцерківців Лохвицького пов., Полтавської губ. деякі думи („Плач невольників", про „Удову"), які співав нераз при нагоді Шевченківських вечерниць у Петербурзі в 1880-х рр., характеризуючись за українського кобзаря: знаю про це з оповідання самого ж Опанаса Григор'євича. Ці прекрасні зразки кобзарської рецитації, схоплені на фонограф самим Сластьоном, увійшли також до нашого видання.

Зацікавившись думами, уже з молодих літ Оп. Сластьон збирав пильно відомості про кобзарів, між якими мав широкі знайомства і втішався великою повагою, так що кобзарі звали його своїм „пан-отцем".

В 1902 р. він помістив у „Киевской Старине" цінну статтю „Кобзарь Михайло Кравченко" із текстами записаних від нього дум.

Піднята Лесею Українкою справа записування думових мелодій при допомозі фонографу дала Оп. Сластьонові но-

вий поштовх до цілого ряду статей, які він поміщав у журналі Олени Пчілки „Рідний край“:

„Мелодії українських дум і їх записування“ (року 1909, ч. 36—46).

„Записування дум на фонографі“ (року 1910, ч. 43).

„Кобзарі“ (року 1910, ч. 46).

Оп. Сластьон начислює поверх 40 жиючих кобзарів, значне число яких знав особисто й умів подати інформації про їх репертуар і голос.

Тому-то у своїх листах, писаних до мене в 1908—1913 рр., в зв'язку з призбируванням і друкуванням мелодій дум, він подає цінні відомості про кобзарів, їхні співи і бандурну гру. Ці листи, а також листи Лесі Українки і Кл. Квітки, що торкаються моєї поїздки, списування думових мелодій і їх видання, містяться в рукописному відділі Архіву львівської бібліотеки Академії Наук УРСР.

Постановивши своїм коштом влаштувати екскурсію якогось галицького музики-етнографа на лівобережну Україну для списування дум, Леся Українка мала на думці головно списання репертуару Михайла Кравченка — найвизначнішого в тому часі кобзаря на Полтавщині, що й зазначує К. Квітка в листі від 25.VI 1908 р.:

„Людина, що дає субсідію на екскурсію, вважає, що кошти сьогорічної екскурсії оплатяться навіть в тім разі, коли в результаті її буде списаний тільки репертуар Кравченка, хоча би для сього потребувавсь тільки один тиждень часу“...

І далі:

...„Особа, що дає субсідію на екскурсію, строго обмежує мету сеї субсідії записуванням історичних кобзарських дум і старинних пісень, отже все інше, про що говориться в листі Етнограф. комісії т-ва ім. Шевченка до мене — репертуар лірників, а також псальми, козачки і т. п. сюди не входить... Субсідіатор просив би уложити на місці план роботи так, щоб записати яко мога більше іменно історичних кобзарських дум і пісень і щоб записування всяких інших мелодій не одбірало часу і коштів від екскурсії з згаданою стислою метою“.

„Мій субсідіатор, — пише Квітка, — стискуючи мету екскурсії, виходить з того, що псальми, особливо лірницькі, і козачки ще довго житумуть у народі, і їх ще довго можна буде списувати, а історичні думи гинуть з кожним роком“.

...„Субсідіатор бажає, щоб записі були виготовлені до опублікування негайно і видані хоч гектографом або дешевою літографією, коли на друкування не вистачить його засобів. Записі мають бути видані не стісняючись малою скількістю їх“.

Ці листи показують: 1) яку надзвичайно велику вагу придавала Леся Українка — бо вона була тим неназваним субсідіатором — фонографічним записам кобзарських рецитацій, розуміючи добре їх значення для дослідів над думами. 2) Нашу письменницю дуже турбувала думка, що мелодії дум могли б залишитись незаписаними своєчасно, та могли б назавжди пропасти для наукового досліду: тому вона так настоювала на негайне їх списання і видання, хоч би дешевою літографією, і журилася, як би то навіть власним коштом видати фонографічні записи мелодій дум.

Однак ця журба відпала, коли Наукове т-во ім. Шевченка перейняло на себе видання дум із мелодіями. Також нагромаджування матеріалу до цього видання перейшло своїм обсягом первісні ожидання Лесі Українки. Квітка писав до мене у листі від 15.VII 1908 р., що „репертуар Кравченка повинен бути на бажання субсідіатора головною метою екскурсії". Та в тракті моєї роботи над списуванням дум із фонографічних валочків уже в Миргороді показалося, що обсяг записів можна і треба значно поширити.

При допомозі М. Кравченка, як уже вище згадано, удалося стягнути до Миргорода ще трьох співців дум, рецитації яких схопили ми на фонограф. Крім того О. Сластьон віддав для готовленого мною видання ще 9 валочків із рецитаціями двох кобзарів, які він схопив на фонограф ще давніше. Отже до І тому „Мелодій укр. нар. дум", який появився в 1910 р., увійшли рецитації не одного тільки М. Кравченка, але цілої групи — 6 співців дум із Полтавщини, найвизначнішим представником яких був Михайло Кравченко. Окрім нього особливою типовістю і красою визначаються рецитації Платона Кравченка і лірника Антона Скоби.

В І томі (ст. I—LXXXI) надруковано й мою студію „Про музичну форму українських народних дум". В додатку поміщено ще й кілька пісень, що увіходять у кобзарський репертуар.

Під час мого перебування в Миргороді і пізніше, коли я вже у Львові списував думи з фонографічних валочків та готовив до видання, Леся Українка і Клим. Квітка живо цікавилися справою записів і видання, як показують їхні листи, уділяли мені вказівок та інформацій. Та найважливіше те, що вони збагатили видання новим матеріалом, приславши мені до списання дуже цінну збірку фонографічних валочків зі співом і бандурною грою знаменитого кобзаря Гната Гончаренка. Цей кобзар жив постійно на хуторі біля Харкова та приїздив до сина, залізничого робітника в Севастополі. Він гостював у сина саме в той час, коли в Криму в Ялті пробували Леся Українка й Клим. Квітка. Вони запросили

його до себе і схопили його рецитації та бандурну гру на фонографічні валочки.

Таким чином, матеріал призначений до видання думових мелодій зріс так, що показалася потреба видати ще й другий том, який появився у вересні 1913 року. Та, на жаль, Леся Українка не дожила вже цього видання: вона померла, як відомо, 1. VIII того ж 1913 року.

Гнат Гончаренко репрезентує харківську групу кобзарів. Розглядаючи списані по фонографу рецитації цього кобзаря з його майстерним супроводом кобзи, маємо підставу для того, щоби Г. Гончаренка вважати найкращим після Остапа Вересая представником кобзарського мистецтва. Придбання рецитацій Г. Гончаренка для нашого видання — це велика заслуга Лесі Українки для дослідів над українським музичним фольклором, зокрема над музичною сторінкою українських народних дум. В II томі „Мелодій українських народних дум" поміщено також деякі пісні, виконувані Гончаренком та його інструментальні танкові п'єси, переважно козачки. Леся Українка підкреслює в листі від 5.III 1913 р. (це був останній її лист до мене), що „віртуозною грою Гончаренко, здається, переважує всіх інших теперішніх кобзарів". Записи співу і гри Гончаренка це дійсно найкраща і найцінніша частина цілого видання „Мелодій укр. народних дум".

Крім рецитацій Гончаренка і зразків його бандурної гри увійшли до другого тому записи дум від чотирьох інших кобзарів із Харківщини, між якими визначуються особливо рецитації Степана Палюги та Петра Древченка (схоплені на фонограф Оп. Сластьоном).

Тут надруковано ще й рецитації полтавських співців дум, які не вмістилися в I томі, між ними особливою красою визначаються рецитації Оп. Сластьона і Миколи Дубуни, що перейняв свій варіант від славного в 1880-х рр. кобзаря Крюковського.

На жаль, не надруковано тоді бодай у виїмках листів Лесі Українки, у яких містяться дуже важні відомості про спів і бандурну гру Гончаренка, характеристика цього кобзаря, стрій його бандури і т. інше. Ці листи важливі й тим, що кидають світло на відношення нашої письменниці до народної творчості і народних співців. Із останнього листа Лесі Українки від 5.III 1913 р., писаного в Гелонані в Єгипті, дозволимо собі нагадати бодай майстерну сильветку Гончаренка.

„У мене спогад про Гончаренка лишився дуже ясно, але, так мовити, „беллетристично", себто більше враження від його природно-інтелігентної особи, від його тонко артистичної вдачі, ніж якісь спогади про факти. Я маю на меті колись записати те враження так, як воно відбилося в моїй душі, але

через недугу не можу зробити сього як слід, тай ледви чи такий портрет надався б до Вашого видання, бо стіль того, що я могла б написати, здається мені, не пасував би до Вашого строго наукового викладу. З фактів я пам'ятаю тілько, що Гончаренко походить з кріпацької родини, що він осліп, маючи 12 літ, по довгій хворобі очей, що вже як він був безнадійно хорий на очі, пан, властитель його батька (призвисько пана і назву хутора, десь під Харьковом, де вродився і зріс Гонч[аренко], я забула), випадково побачив його і наказав повезти в Харьків до славного окуліста, але окуліст сказав що вже запізно гоїти очі, а якби привезли раніше то можна б вилічити.

Коли я бачила Гонч(аренка) — 1908 р. — то він сказав, що має 72 роки, а тепер з нагоди його виступу в концерті, писано в „Раді", ніби він має понад 80 літ. Чи помиляється Рада, чи сам Гончаренко, як то часто буває з простими людьми, того не знаю. Навчився він грати на бандурі уже сліпим від старого кобзаря з Харьківщини, але ймення його вчителя я не памятаю. Колись казав, заробляв чимало по ярмарках, але пізніше поліція заважала і він під старість, повдовівши, пішов жити до свого сина, залізничного робітника в Севастополі, звідти до нас у Ялту приїздив. Ми посилали по нього нашу наймичку, бо він не міг би приїхати сам, тому що не держав поводаря (в Севастополі, добре знаючи місцевість, він ходить сам, тілько без бандури, бо інакше поліція чіпляється (на пристані в Ялті поліція таки вчепилася до нього, як до жебрака з недозволеним способом прошення (з бандурою), і тілько запевнення наймички, що Гончаренко не жебрак, що він їде в гості до відомих людей, на відому адресу, врятувала бідного артиста від неприємности.

В ньому справді нічого жебрацького немає, починаючи з одежі, пристойної чумарки, як носять пригородні селяне в Харьківщині, і смушевої шапки і кінчаючи поведінням повним гідности, й без арроганції (яка часто помічається у знаменитостів „з народа"), все в ньому повне благородної простоти, особливо кидається в вічі його рука з тонкими артистичними пальцями і велична поза високої, стрункої, зовсім не згорбленої постаті. Не тілько грошей, але й найменшої послуги він не вважає за можливе приймати дарма, так напр., коли на пароході йому траплялось просити матросів провести його, то він потім грав їм за те на бандурі і не приймав ніякої плати. Він очевидно любить свій хист не тілько через те, що він дає йому заробіток, бо дуже часто у вільний час грає „сам собі" свої музикальні п'еси, без співу. Коли раз трапилося, що фонограф чомусь віддав у карикатурному тоні (з поганим якимсь козиним тембром)

його псальму про „Правду“, він, думаючи, що то якийсь навмисний жарт з нашого боку, так образився, що ледве ми могли його переконати в нашій невинности, — так може ображатись тільки артист, що поважає свій хист.

Він знає і любить тільки старосвітський репертуар, а до нових і модних тепер співів (як, напр., пісні про Морозенка з новочасними додатками) ставиться скептично і холодно. До етнографів відноситься з повагою і без упередження, як до людей, що роблять якесь потрібне й серіозне діло.

Мене дивувало, як він терпляче і принатурюючись до незносьних часом капризів нашого фонографа, готовий був годинами співати, по скілька раз проказувати слова, стараючись при тому виразною, повільною рецитацією улегшати мені роботу записувача.

Оце і все, що я можу подати фактичного про Гончаренка. Як він був у Києві, то передавав мені через мою матір привітання, я запитала матір про його адресу, але ще не маю відповіді і не знаю чи він і тепер мешкає в Севастополі, чи де инде“.

* * *

Ще кілька слів про велику вагу, яку мають зроблені за ініціативою і коштом Лесі Українки фонографічні записи для дослідів над думами. Перші відомості про результати моєї екскурсії до Миргороду і фонографічні записи дум подав я в обширному рефераті на III конгресі Інтернаціонального музичного т-ва у Відні в травні 1909 р. „Про мелодичну і ритмічну побудову українських речитативних співів“ („Über den melodischen und rhythmischen Aufbau der ukrainischen rezitierenden Gesänge, der sogenannten Kosakenlider“).

Цей реферат, ілюстрований фонографічними репродукціями рецитацій М. Кравченка й інших полтавських кобзарів, надруковано в конгресовій книзі (ст. 267—299), що появилися у Відні в 1909 році.

Дослідам над ритмічною і мелодичною побудовою кобзарських рецитацій та над генезою дум і їх літературною історією присвятив я цілий ряд моїх праць: тут вкажу тільки на найважливіші висновки, зроблені на основі фонографічних знімок, щоби показати, яке значення мали наполегливі старання Лесі Українки, щоб записувати думи при допомозі фонографу.

Кожний співець дум рецитує всі думи свого репертуару „на один голос“, в одному виробленому стилі, який він перейняв від свого учителя. Однак рецитування дум, особливо коли йде про мелодію, має всі признаки імпровізації; спі-

ваючи думу, кобзар за кожним разом вводить значні зміни; то ж і не дивно, що учень не в силі буквально перейняти свого взірця: він змінює перейнятий мотив і уформовує його відповідно до свого індивідуального смаку і впливів, яким підлягає, так що рецитація кожного кобзаря зокрема творить про себе окремий зразок, варіант у ширшому розумінні цього слова, який з часом підлягає дальшим змінам. Таких зразків є саме стільки, скільки знайдеться співців, що рецитують думи.

З того ясно, що в нашому виданні приходилось порядкувати думи не за темами, (як, напр., в академічному корпусі дум), але за співцями, від котрих вони записані. (Тут зауважимо, що й Гільфердінг вважав за відповідне упорядкувати свій збірник онежських билин також за співцями, „сказителями“, а не за билинними темами).

Дума — це мелодичний речитатив, співана декламація, що не укладається в музичні такти, пливе дробленим ритмом, та пристосовляється вповні до підходячого тексту, синтактичного укладу і ритму слів у тексті, подібно, як у рецитаціях богослужебного співу. Мелодично-ритмічні акценти, розділені дрібними неакцентованими нотами, ідуть по собі у приблизно однакових відступах. Кобзарська рецитація виявляє поділ на симетрично побудовані, однак різновидні групи — періоди, або тиради, без повторювання якоїсь одної ритмічної схеми. Кожна група закінчується кучерявою мелодичною фразою. Форма цих віршових груп буває така різноманітна і вільна, що навіть в одному варіанті трудно приходиться знайти два зовсім однаково побудовані періоди.

Кобзар, співаючи думу кількома наворотами, подає за кожним разом новий варіант імпровізованої мелодії.

Тому-то тільки фонографічний знімок дає можливість записати думу з приблизною вірністю в передачі мелодії, особливо ж її ритму.

З того зрозуміємо, яким незмірно важливим етапом в ході дослідів над думами були записи кобзарських рецитацій зроблені при допомозі фонографу: щойно такі записи дали ключ до повного зрозуміння музичної і віршової форми дум та допомогли в роз'ясненні питань, зв'язаних із літературною історією козацького епоса.

Свою студію, долучену до I тому „Мелодії українських народних дум“, доповнив я надрукованою в Записках НТШ* з 1913 р. статтею „Варіанти мелодій українських народних дум, їх характеристика й групування“, в якій спираюся головно на матеріал по-

* Записки Наукового товариства ім. Шевченка.

міщений в II томі „мелодій“, що виявляє значну різнорідність.

Розглядаючи рецитації і бандурну гру Гн. Гончаренка, стараюся подати розв'язку тої „неспостижимої загадки“, якої, — як каже Леся Українка у листі від 4. XII 1908 р., — її чоловік (Кл. Квітка) „не міг розв'язати слухаючи Гончаренка, а саме, що при співанні дум, построєних на мінорному звукоряді аккомпанемент провадиться на мажорному звукоряді, що, проте, якимсь чудом не ріже вуха“.

На жаль, „поясняюча примітка до валочків зі співом Гната Гончаренка“, яку долучила Леся Українка до згаданого листа, за браком місця не була надрукована в II томі „Мелодій українських народних дум“.

Порівняння мелодій дум, записаних від кільканадцятьох співців, дозволило ствердити факти, що всі досі відомі варіанти кобзарських рецитацій із усіх трьох лівобережних губерній, де ще з початком XX в. співано думи, основуються на церковній дорійській скалі: ця характерна ознака споріднює думові мелодії із українськими народними піснями давнішої формації та дає дуже цінну вказівку на час повстання українських народних дум.

Між усіма рецитаціями миргородських кобзарів помічається близьке споріднення, яке яскраво виступає особливо в закінченнях окремих музичних періодів; мелодії усіх варіантів полтавської групи виявляють один тип рецитації. Це свідчить про існування територіальних груп кобзарів і співців дум, що підтверджується відомостями про давні організації співців-сліпців, т. зв. співацькі братства, кобзарські гнізда і школи, які мали також територіальні основи.

В моїй студії „П р о г е н е з у у к р а ї н с ь к и х н а р о д н и х д у м“, що появилася в 1921 р. в Записах НТШ, т. CXXX—CXXXII вказано на ознаки віршової й мелодичної побудови, якими думи в основному відрізняються від пісень.

Це два окремі типи: з одного боку, пісенна кантиленова мелодія, з означеними ритмічними мотивами, тактовим укладом, строфовою побудовою й складочисленням у тексті; з другого боку, вільна рецитація з розтяжимими фразами й дробленим ритмом музикальної декламації в мелодії та нерівномірними віршами без повторювання якої-небудь ритмічної схеми в тексті.

Речитативним характером мелодії, мінливою формою імпровізації, музичними мотивами і навіть поетичними образами думи виявляють найближче споріднення з похоронними голосіннями. Та щойно на основі фонографічних записів можна було перевести основні студії над музичною формою дум: ці студії привели до висновку, що думи ре-

презентують тільки вищу стадію того самого речитативного стилю, який розвинувся вже давніше в голосіннях.

Користуючись багатим матеріалом, зібраним при допомозі фонографу, я присвятив окрему студію „Речитативним формам в українській народній поезії", („Первісне громадянство" 1927, вип. 1—2), в якій розглядаю заговори, обрядові промови, жебранки, голосіння і думи, значить, усі ті групи української народної поезії, що визначаються речитативним характером, і підкреслюю близьке споріднення голосінь із думами, яке виявляється особливо у їх музичній формі.

Як високо оцінила сама Леся Українка мою працю над думами, показують її листи від 25. V 1911 і від 5. III 1913 рр., яких тут не буду наводити. В кінці мушу зазначити, що як Кл. Квітка так і Леся Українка стилізували свої листи до мене так, щоб я ніяк не міг догадатися, хто оплачував кошти моєї екскурсії до Миргорода.

І хоча я увійшов у переписку з Лесею Українкою, вона нічим не зраджувала цієї таємниці, навпаки, послідовно відрізняла себе від „субсідіатора", щоб я не догадався. Це показує її перший лист від 28.VIII 1908 р. і підтверджують дальші її листи.

Якою великою жертвою з боку нашої письменниці була значна квота, призначена на списування дум, показує вступ цього ж листа від 8.XII 1908 року

Згадавши про потребу видання призбираного матеріалу, вона пише: „У всякім разі на первісного субсідіатора вже трудно рахувати, бо він, як Вам либонь відомо, людина незаможна і дав, що міг, урвавши від щоденних потреб своїх і своєї родини".

Леся Українка задумувала притягти до цієї справи ширший круг людей, щоби покрити кошти видання дум із мелодіями (лист Л. У. від 28. VIII.—10. IX. 1909 р.) — та показалося, що з її заходів нічого не вийшло.

Однак Леся Українка не жалувала нічого, щоби тільки врятувати дорогу спадщину минулих віків; в листі від 4.XII 1908 пише вона: „Мені особисто не жаль тепер ні часу ні клопотів покладених на цю справу; ...де-далі більше впевняюся в нагальности справи рятування дум".

Одержавши І том „Мелодій українських народних дум", Леся Українка дуже зраділа і пише з того приводу в листі від 25. V. 1911 р.: „Тепер уже справді можна сказати: „Наша пісня, наша дума не вмре, не загине".

Налягаючи на списання дум при допомозі фонографу і їх негайне видання, Леся Українка показала, як глибоко розу-

міла і відчувала вона потребу — обгрунтувати і доповнити досліди над думами також і збоку їх музичної форми.

І коли ми тепер у працях над думами знаходимо тривку основу в фонографічних записах думових мелодій, то годиться отут з найбільшою пошаною і вдячністю згадати великі заслуги нашої славної письменниці для збереження цих безцінних пам'яток кобзарського мистецтва, правдивих скарбів українського музичного фольклору.

Ім'я Лесі Українки буде назавжди зв'язане з українською народною піснею і думою, як в'яжеться воно з революційно-демократичними традиціями в українській літературі. Бо ж збереження творів української народної поезії й музики вона вважала важливою частиною в програмі своєї діяльності, своїх життєвих завдань. Побіч її літературної діяльності це був красномовний вияв її симпатії і любові до трудящих, це був також важливий вклад у справу перемоги безсмертної соціалістичної ідеї над темними реакційними силами фашизму, а цій ідеї служила наша письменниця на протязі усього свого життя.

ЗМІСТ

Леся Украинка
к 75-летию со дня рождения
Сборник
(на украинском языке)

БГ 02123. Зам. 645. Тираж 2000.
ДРУКАРНЯ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР м. ЛЬВІВ

ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

Стор.	Рядок	Надруковано	Треба читати
8	3-ій зверху	1879 р.	1897 р.
11	9-ій знизу	видила	видала
12	14-ий зверху	гніву	гніту
12	25-ий зверху	„Одежимій“	„Одержимій“

ЦІНА 12 КРБ.